

Södertörns högskola | Institutionen för kultur och kommunikation
Kandidatuppsats 15 hp | Filosofi | höstterminen 2011

Klarsynthet

Om den filosofiska innebörden av "det närvarande och verkliga" i *Clara, or On Nature's Connection to the Spirit World* av F. W. J Schelling

Av: Cecilia Jonasson

Handledare: Marcia Sá Cavalcante Schuback

Abstract

This essay aims to explore the philosophical meaning of the expression "present and real" in *Clara – or, On Nature's Connection to the Spirit World* by F. W. J. Schelling. *Clara* is unique among the works of Schelling since it is written as a discussion embedded in a symbolic and fictional context. One of the reasons for this is its aim to ground all scientific knowledge in that which is "present and real". After having presented an overview of the life and philosophy of Schelling, as well as his relevance in contemporary philosophy, this essay is constituted by a thorough textual analysis of *Clara*. The analysis reveals how the text through descriptions of emotions, environments and a symbolic story highlights a certain "qualitative aspect" of the present and real. As what is simultaneously "the ideal in the real" and "the real in the ideal" this aspect escapes rational quantifying reason, revealing a foundational indivisible unity of life. An awareness of this intuitively known aspect of life can give rise to an *immediate knowing*, and felt as *inspiration* it can trigger the mind into the process of making what is immediately known into scientific "realized" knowledge. This way, an awareness of the pre-rational can lead to a permanent *clairvoyance* – a cognition in which that, which initially appears as irrational, can be made comprehensible. Interestingly, "the ideal in the real" coincides with the concept of "qualia", the potential existence of which is lively debated within the field of consciousness studies today. Not much has been written about *Clara* so far, possibly partly because it concerns "the Spirit World" in its substantial sense. However, this essay hopes to show that *Clara* is phenomenologically, ontologically and epistemologically relevant and that it has a philosophical value of its own.

Nyckelord: närvaro och verklighet, rationalitet, förnuft, spiritualitet, vetenskap, omedelbart vetande, kunskap, ideal, real, opposition, identitet, metafysik, fenomenologi, klarsynthet, symbolik, intuition, åskådning, reflektion, irrationalitet, förrationell, "det motsatta", "kvalitativ aspekt"

Tillkännagivande

Stort tack till min handledare Marcia Sá Cavalcante Schuback som med klarsynthet såg varför jag fascinerades av F. W. J Schelling och motiverade mig att ta mig an just *Clara - or, On Nature's Connection to the Spirit World*. Tack också för ditt goda tålamod och hjälp med klargörande under processens gång.

Innehållsförteckning

Del I Presentation	4
1 Inledning - syfte och frågeställning	4
1.1 Metod	5
2 Om Schelling	6
2.1 Biografisk översikt	7
2.2 Schellings filosofi	7
2.3 Schellings aktualitet	9
3 <i>Clara</i> – ett ovanligt verk	11
3.1 Motiv till Schellings metodval	11
3.2 Fördjupade motiv för min metod och frågeställning	12
Del II Analys	13
1 Introduktion av det symboliska verket <i>Clara</i>	13
1.2 Sammanfattning av kapitlen	14
1.3 Detaljanalys - det närvarande och verkliga såsom utgångspunkt	17
1.3.1 Återförening på kyrkogården	18
1.3.2 Känslor i naturen	20
1.3.3 Gravstenens outgrundlighet	22
1.4 Rekapitulation och preliminär förståelse	23
2 Det närvarande och verkliga med avseende på slutmål	25
2.1 Upplevelsen av klarsynthet	25
2.2 Övergången uppenbarad	27
2.3 Spiritualitet	28
3 Vetskapen i det närvarande och verkliga kontra kunskapen i förnuftet	30
3.1 Inspiration och reflektion	31
3.2 Hinder för klarsyntheten	33
3.3 Att känna det motsatta	35
Del III Avslutande diskussion	38
Litteraturlista	43

Del I Presentation

1 Inledning - syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att undersöka den filosofiska innebörden av uttrycket ”närvarande och verkligt” i F.W.J Schellings (1775-1854) verk *Clara - or, On Nature´s Connection to the Spirit World*.¹ Orden ”närvarande och verkligt” är hämtade ur en mening i introduktionen till samma verk:

*...any knowledge that does not develop from what is present and real is one that is superficial and that has to lead to fanciful imagination and error.*²

Detta påstående låter i sig inte speciellt kontroversiellt. Att kunskap måste utvecklas ur det som är närvarande och verkligt för att inte leda till ogrundade slutsatser eller fantasirik inbillning tilltalar både det sunda förnuftet och rimmar väl med anspråket på en empirisk bas för vetenskap. Det relevanta i citatet blir dock tydligt när man beaktar att verket handlar om naturens koppling till *andevärlden*. Precis som titeln indikerar handlar *Clara - or, On Nature´s Connection to the Spirit World* om de levandes relation till sina döda och innehåller diskussioner om möjligheten av ett fortsatt liv bortom döden. Schelling använder således begreppet ”andevärlden” såsom det används i folkmun - som refererande till en faktisk värld av andar. I ljuset av detta blir citatet ovan genast mer provocerande; idén om en andevärld anses generellt i vetenskapliga sammanhang snarare vara något överkligt tillhörande fantasifull inbillning än något konkret som kan härledas ur det närvarande och verkliga. Det kan framstå som motsägelsefullt att i samma mening både tala om vikten av att ta avstånd från fantasifull inbillning och samtidigt indikera att en kunskap om andevärlden kan utvecklas ur det närvarande och verkliga.

I introduktionen till *Clara - or, On Nature´s Connection to the Spirit World*,³ förutser Schelling att ovanstående förhållanden skulle kunna verka avskräckande från att ta verket på allvar. Detta framgår genom att han påpekar hur det i alla läger finns de som inte tål att höra begreppet ”andevärld” utan att fastna i en eller annan form av rädsla inför begreppet ”ande”.⁴ Hans uppmaning till de som på detta vis redan från början känner motvilja är att de bör behandla *Clara* som ”ett rent fysikaliskt åtagande” eftersom verket tar ”naturen som utgångspunkt”.⁵ I hela introduktionen lägger Schelling på liknande vis stort eftertryck vid naturen, ett vetenskapligt förhållningssätt och vikten av att förankra allt tal om högre saker i en ”sund bas” eller i det närvarande och verkliga. Att han

¹ F. W. J. Schelling. "Clara oder über den Zusammenhang der Natur mit der Geisterwelt. Ein Gespräch" i *Sämtliche Werke*. (Stuttgart: Cotta, 1856-1861), vol 9, s. 1-110. eng. övers. av Fionna Steinkamp *Clara or On Nature's Connection to the Spirit World* (Albany: State University of New York Press, 2002). I fortsättningen förkortas referenser till detta verk *Clara*.

² *Clara*. op. cit. s.5

³ Hädanefter kommer jag i texten kort och gott referera till *Clara or On Nature's Connection to the Spirit World* som *Clara*.

⁴ Ibid s.4

⁵ Ibid.

lägger så stor vikt vid detta kan endast vara meningsfullt om Schelling ser något nytt och essentiellt i "det närvarande och verkliga" som filosofin, åtminstone i hans dagar, inte har uppmärksammat. För handlar inte alla akademiska discipliner redan rent generellt om att försöka förklara både det som är närvarande och verkligt för oss samt principerna och grunden för sådana förklaringar? Bottnar inte alla vetenskapliga teorier ofrånkomligen i människans betraktelser av olika aspekter av hennes verklighet? I denna uppsats tar jag Schellings uppmaning på allvar och försöker förstå vad han menar att all kunskap måste utvecklas ur eller förankras i och varför detta är så angeläget. Kanske sätter han fingret på någon särskild aspekt av det närvarande och verkliga som gör att han så ogenerat vågar använda begreppet "ande". Om så är fallet kanske den aspekten av tillvaron visar sig vara relevant alldeles oavsett om man är intresserad av en kunskap om en andevärld eller inte.

1.1 Metod

Eftersom Schelling är en relativt okänd filosof kommer jag att börja med att presentera hans liv och filosofi och kort sätta honom i relation både till historien och sammanfatta hans aktualitet i dag. Därefter framlägger jag motiven bakom Schellings val av metod för verket *Clara*. *Clara* är nämligen utformat som en dramatiserad och kontextualiserad dialog, där filosofiska samtal hålls mot bakgrund av fiktiva händelse-, person-, känslö- och miljöskildringar. Detta ger eftertrycket vid det närvarande och verkliga nya dimensioner och leder fram till ett fördjupat motiv för min egen metod och frågeställning.

Huvuddelen av uppsatsen utgörs sedan av en ingående textanalys utifrån verkets egna villkor och utan jämförelse med något annat specifikt verk. Med min frågeställning om innebörden av det närvarande och verkliga i bakhuvudet kommer jag att läsa verket ur sin egen rätt och följa textens egen rörelse utan nedtoning av det känslomässiga eller kontextbundna. Analysen kommer att försöka ta fasta vid även det som sägs indirekt, symboliskt eller poetiskt och diskutera möjliga tolkningar av varför Schelling väljer att uttrycka det som berör det närvarande och verkliga på det sätt han gör. Jag börjar med att sammanfatta kapitlen för att ge läsaren en övergripande bild av verket. Därefter inleds detaljanalysen med fokus på de inledande sidorna av första kapitlet. Det jag finner relateras löpande till relevanta passager i resten av verket och analysen mynnar ut i en preliminär förståelse för "det närvarande och verkliga". Denna förståelse ger upphov till ett antal frågor vars svar kräver en fortsatt analys av det närvarande och verkliga i förhållande till klarsynthet, övergång, spiritualitet samt förnuft. Detta utforskas närmare innan uppsatsen avslutas med en diskussion om resultatens relevans och möjliga implikationer.

Inte mycket har hittills skrivits om *Clara*, särskilt inte på svenska, och de texter som finns tillgängliga på engelska ger den sällan ett filosofiskt egenvärde utan refererar generellt bara kort till

den i relation till andra texter och filosofiska verk.⁶ *Clara* har hittills mest intresserat filosofihistoriker som tyckt sig skönja aspekter av Schellings eget liv i berättelsen.⁷ En anledning till att det råder brist på analyser är för att det råder oenighet om hur verket relaterar till Schellings övriga verk. *Clara* publicerades nämligen först efter Schellings död och därför finns det många olika uppfattningar om när det skrevs. Det mest förespråkade året är 1810, men det kan likaväl ha påbörjats tidigare eller senare och reviderats många gånger om.⁸

Den sekundärlitteratur jag har funnit mest användbar är i huvudsak Fiona Steinkamps introduktion till hennes engelska översättning av *Clara*,⁹ samt Jason Wirths *the Conspiracy of Life* som är den bok som öppnade mina ögon för *Clara* i först taget.¹⁰ Jag refererar även till några av Schellings andra verk, främst de så kallade *Stuttgartseminarierna* från just år 1810 som till innehållet påminner om *Clara*,¹¹ samt Schellings *Aforismer* från 1805 som jag också funnit belyser verket,¹² men även citat ur flera andra texter när de visat sig synnerligen relevanta.

2. Om Schelling.

Schelling brukar räknas som en av de tyska idealisterna, något som dock gör honom en viss orättvisa då han genom hela sin verksamma tid sökte förena det materiella och det spirituella, kropp och ande eller det reala och det ideala, utan att förneka denna polaritet. Han var noga med att framhäva naturens betydelse och kritiserade idén om ett allomfattande förnuft bl a genom att framhäva också det irrationella i tillvaron. Den mellanposition Schelling därmed intog gjorde att han i livet hamnade under beskjutning från flera olika håll. Upplysningsfilosoferna såg honom exempelvis som en representant för en religiös obskurantism som kunde vara farlig för upplysningen medan föreståndare för katolicismen ansåg att han var farlig för kyrkan.¹³ Detta kom att prägla uppfattningen om Schelling långt efter hans död, men efterhand har han fått förnyad aktualitet.

Där inget annat anges bygger följande översikt över Schellings liv och filosofi på Jason

⁶ Se exempelvis Marcia Sá Cavalcante Schuback. "The work of experience" i *Schelling Now: contemporary readings* (Bloomington: Indiana University Press 2005)

⁷ Inga biografier finns tillgängliga på engelska. Fiona Steinkamp har dock ett biografiskt avsnitt i sin introduktion till hennes översättning av *Clara*: Fiona Steinkamp. "Introduction" i *Clara or, On Nature's Connection to the Spirit World* (Albany: State University of New York Press, 2002)

⁸ För ingående beskrivning av argument angående datering: Steinkamp "Introduction" i *Clara or, On Nature's Connection to the Spirit World*. xiii - xvii

⁹ Fiona Steinkamp. "Introduction" i *Clara or, On Nature's Connection to the Spirit World* (Albany: State University of New York Press, 2002). I fortsättningen förkortas referenser till denna introduktion till "Steinkamp. Introd. *Clara*."

¹⁰ Jason M. Wirth. *The conspiracy of life: meditations on Schelling and his time* (Albany: State University of New York Press, 2003) I fortsättningen förkortas referenser till detta verk *Conspiracy of Life*.

¹¹ F. W. J. Schelling. "Die Stuttgarte privatvorlesungen" i *Sämmtliche Werke*. (Stuttgart: Cotta, 1856-1861), eng. övers. av Thomas Pfau *Idealism and the Endgame of Theory, Three essays by F. W. J. Schelling* (Albany: State University of New York Press 1994) I fortsättningen förkortas "Die Stuttgarte privatvorlesungen" I denna övers. *Stuttgart Seminars*.

¹² *Aphorismen zur Einleitung in die Naturphilosophie*, 1806 (Aphorisms as an Introduction to the Philosophy of Nature). Eng övers. av Fritz Marti, "Schelling's aphorisms of 1805" i *Idealistic Studies* (Worcester, Mass, band 14 1984). Denna översättning inkluderar enbart de första 80 aforismerna av totalt 224 stycken.

¹³ James Gutmann. "Introduction" i *Philosophical inquiries into the nature of freedom* (Illinois: Open Court, 1936/ed. 4 1992) s. xvii

Wirths introduktion till essäsamlingen *Schelling Now*,¹⁴ Andrew Bowies introduktion till hans översättning av Schellings *On the History of Modern Philosophy*,¹⁵ Schellings *Stuttgartseminarier*,¹⁶ the Stanford Encyclopedia of Philosophy,¹⁷ samt Fiona Steinkamps introduktion till *Clara*.

2.1 Biografisk översikt

Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling föddes i Leonberg år 1775. Redan vid 16 års ålder började han studera vid universitetet i Tübingen där han delade rum med Hölderlin och Hegel. Vid 23 års ålder tillträdde han som professor vid universitetet i Jena, delvis till följd av att Goethe rekommenderat honom för positionen, och där blev han en framträdande figur inom den romantiska rörelsen. Under sina första tjugo år vid akademien var Schelling synnerligen produktiv och vann stort anseende och berömmelse. Han skrev flera omfattande verk i vilka han successivt utvecklade sin filosofi bl a under benämningar som "Den Transcendentala Idealismens System", "Naturfilosofin" och "Identitetsfilosofin". Han publicerade även texter om konstfilosofi och religionsfilosofi och gav ut sina idéer i form av aforismer och poesi. Under denna period publicerades även en dialog kallad "Bruno".¹⁸ Perioden kulminerade år 1809 med verket "Philosophical Inquiries into the Nature of Human Freedom" som markerar övergången till en lång publikationsmässigt tyst period. Mycket av det arbete Schelling gjorde därefter blev känt först efter hans död, däribland "The Ages of the World" och *Clara*. Först år 1840 blev Schelling åter in i rampljuset då han tog över Hegels före detta post vid universitetet i Berlin. På välbesökta föreläsningar, som Kirkegaard bland andra närvarade vid, förmedlade han då vad han kallade för "en positiv filosofi".

Under större delen av livet bodde Schelling i München, han var gift två gånger och fick i sitt andra äktenskap sex barn. När hans hälsa på ålderdomens höst blev sämre gav han den äldste sonen i uppgift att publicera sina samlade verk.¹⁹ Strax därefter dog han vid 79 års ålder i Bad Ragaz i Schweiz.

2.2 Filosofi

Till en början inspirerades Schelling mycket av Fichtes filosofi, men blev alltmer kritisk mot denne eftersom han tyckte att Fichte implicit förutsatte naturens existens samtidigt som han vägrade erkänna någonting bortom subjektet. Schelling var angelägen om att förstå hur det ursprungliga eviga varat går från essens till faktisk existens. I *Den Transcendentala Idealismens System* (1800)

¹⁴ Jason Wirth. "Introduction: Schelling Now" i *Schelling Now: contemporary readings* (Bloomington: Indiana University Press 2005). I fortsättningen förkortas referenser till denna introduktion till "Wirth, Intro *SN*."

¹⁵ F. W. J. Schelling. *Zur Geschichte der neueren Philosophie* (troligtvis 1833–4), en. övers av Andrew Bowie *On the History of Modern Philosophy* (Cambridge: Cambridge University Press 1994)

¹⁶ *Stuttgart Seminars*

¹⁷ Bowie, Andrew, "Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2010 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/win2010/entries/schelling/>>.

¹⁸ Detta är dock inte ett symboliskt verk såsom *Clara*. Steinkamp. *Clara*. s. xii

¹⁹ F. W. J. Schelling. *Sämmtliche Werke*. (Stuttgart: Cotta, 1856-1861)

beskriver Schelling den historiska processen i termer av en ursprunglig enhet som splittras (i reallt och ideallt) för att kunna artikulera sig själv i en värld som först gradvis kommer till medvetande om sig själv.²⁰ Schelling menade att det transcendentala subjektet måste ses som ett resultat snarare än som en ursprunglig skapelseakt som hos Fichte. De grundläggande stegen ur vilken den materiella naturen, och efterhand den medvetna människan, uppstår är för Schelling därför omedvetna. Hegels *Andens fenomenologi* är en version av denna idé.²¹

I *Naturfilosofin* gör Schelling upp med Kants uppdelning mellan naturen såsom den uppträder å ena sidan och tingen-i-sig-själva å den andra.²² Som för andra idealistiska tänkare var denna tudelning enligt Schelling problematisk eftersom den objektifierar naturen och separerar den från det vetande subjektet. Istället menar Schelling att människan måste förstås som en integrerad del av naturen. Naturen inklusive människan är för honom en helhet som i sig självt inkluderar och uppvisar två polariserade krafter eller ”potenser” - det ideala och det reala, vilka står i opposition med varandra samtidigt som de är oskiljaktiga.

Denna tanke utvecklas vidare i *Identitetsfilosofin* vars syfte var att förena oppositionen mellan identitet och dualism.²³ Schelling ser i den ursprungliga enheten inte enbart en opposition mellan den reala och den ideala potensen utan även en opposition mellan denna opposition och deras enhet och postulerar tre ontologiskt oskiljaktiga men ändå i tid och rum reellt åtskilda krafter: den reala potensen, den motsatta ideala potensen samt den sammanlänkande potensen. Schelling menade att filosofer som Leibniz tidigare hade gjort identitet till ett ensidigt begrepp genom att endast behålla det ideala och inte tillerkänna det reala någon faktisk realitet. För Schelling var det viktigt att inte reducera det ena till det andra även om det samtidigt finns en oförneklig identitet. I Spinozas identitetsfilosofi är tänkandet och substansen (det ideala och det reala) visserligen attribut av samma substans eller funktion, men Schelling kritiserade även dennes filosofi som han ansåg förblev mekanisk och livlös eftersom de båda principerna inte bär någon aktiv relation till varandra utan ”bara är”. En identitetsfilosofi som inte bemödar sig om att studera den ursprungliga essensen närmare än så är för Schelling meningslös. Schelling menade att Gud som alltet måste förstås som personlig och som något helt, levande och kreativt. Därför kritiserade han även dogmatiska system som Leibniz, Wolffs och Kants som han menade först i efterhand lade till ett abstrakt Gudsbegrepp.

Grunden för skapelseakten finner Schelling i den reala potensen som kommer att utgöra stoffet av den materiella världen. Ur denna kommer det ideala till liv, vilket bl a syns i hur naturen frambringat den tänkande människan, och i förlängningen kommer Gud i sin helhet successivt ur

²⁰ F. W. J. Schelling. *System des transcendentalen Idealismus* (1800)

²¹ G. W. F. Hegel. *Phänomenologie des Geistes* (1807). sv. övers. av Sven-Olov Wallenstein och Brian Delaney *Andens fenomenologi* (Stockholm: Thales, 2008)

²² Schelling började utveckla naturfilosofin i verket *Ideen zu einer Philosophie der Natur als Einleitung in das Studium dieser Wissenschaft* (1797)

²³ Schelling började utveckla identitetsfilosofin i *Darstellung meines Systems der Philosophie* (1801) och fortsatte successivt utveckla den.

sin essens till existens på detta vis. Det är i fråga om *grunden* för teori och tänkande som Hegel och Schelling skiljer sig åt. Habermas uttrycker Schellings ståndpunkt i förhållande till Hegels som att ”en filosofi som inte visar på en *faktisk* början som ger upphov till tänkandet som i sig självt är otänkbar (un-prethinkable) är endast en ögonskenlig, artificiell och påhittad vetenskap”.²⁴

I ”Of Human Freedom” poängterar Schelling åter att Gud inte är ett system utan ett *liv*: *All existence must be conditioned in order that it may be actual, that is, personal, existence.*²⁵

Frihetsessän handlar om hur nödvändighet och frihet relaterar till de tre krafternas aktiva relation till varandra och hur detta ger upphov till skapelseakten. Under den påföljande publiceringsmässigt tysta perioden skriver Schelling vidare om detta i bl a *The Ages of the World*.²⁶ Där förklarar han skapelseakten i termer av en ursprunglig sammandragning eller en koncentration som klyver de tre potenserna. Tid och rum uppstår och det som i begynnelsen var de förenade tre principerna placeras som en sekvens av perioder: som världens tidsåldrar.

I den sena filosofin framhåller Schelling förnuftet som en potentiellt progressiv kreativ kraft som successivt inte bara belyser utan också påverkar verklighetens utveckling. Detta kallar han för en ”positiv” filosofi till skillnad från den typiska ”negativa” filosofi som han menade att både han själv och hans samtida tidigare utövat. I en negativ filosofi fungerar förnuftet enbart som en neutral funktion som belyser och avtäckar färdiga fakta om verkligheten. Under denna sena period skrev Schelling även om uppenbarelse och mytologins filosofi. Föreläsningarna han höll i Berlin var välbesökta, men mer på grund av hans forna berömdhet än på grund av hans filosofiska idéer. Det är dock främst dessa senare idéer, som kritiserar ansatser att forma förnuftsbaserade allomfattande och uttömmande system om allt, som har fått störst uppmärksamhet långt efter Schellings död.

2.3 Schellings aktualitet

Efter sin död år 1856 föll Schelling i relativ glömska under närmare ett århundrade. År 1936 fanns endast en tunn volym skriven på engelska om honom där han beskrivs som övergången mellan Kant och Hegel genom Fichte. Denna uppfattning om Schelling som en ”steppingstone” var länge förhärskande och är det till viss del fortfarande i vissa kretsar.²⁷ På 30-talet fångade dock *Frihetsessän* från 1809 Martin Heideggers intresse och i mitten på 1900-talet fick Schelling allt större uppmärksamhet på den europeiska kontinenten. Heidegger beskrev Schelling som ”den mest kreativa och modiga tänkaren i hela den tyska filosofihistorien” och likheterna mellan dennes och Schellings filosofi påpekas ofta vara slående framför allt med avseende på idéerna om hur skapelsen

²⁴ Jürgen Habermas, ”Dialectical idealism in transition to materialism: Schelling’s idea of a contraction in God and its consequences for the Philosophy of history” i *The New Schelling* (London, New York: Continuum 2004) s.52

²⁵ F. W. J. Schelling. *Philosophische Untersuchungen über das Wesen der menschlichen Freiheit und die damit zusammenhängenden Gegenstände*, 1809. eng övers.och introd. av James Gutmann. *Philosophical inquiries into the nature of freedom* (Chicago: Open Court, 1936/ed. 4 1992) op. cit. s.79. I fortsättningen förkortas referenser till detta verk som *Of Human Freedom*

²⁶ F. W. J. Schelling. *Die Weltalter*. Publicerades först i *Sämmtliche Werke*. (Stuttgart: Cotta, 1856-1861)

²⁷ Främst inom den analytiska angloamerikanska filosofin.

vilar på och uppvisar en slags ”avgrund”.²⁸

Som en av de första som började dekonstruera förnuftets roll som sanningsavtäckare genom att framhäva tillvarons outgrundlighet, det mytologiska, det undermedvetna och det irrationella var Schelling även en föregångare till Freud, Nietzsche och Schopenhauer m fl. Nutida filosofen Slavoj Žižek har även utforskat Schellings filosofi i relation till den franske psykoanalytikern Jacques Lacans idéer. Att Schelling samtidigt var mån om att inte degradera förnuftets betydelse gör att han är intressant i diskussioner kring hur man kan förena de postmoderna insikterna med förnuftets plats i tillvaron, något som bl a Jürgen Habermas har intresserat sig för.

I ljuset av den ekologiska krisen har man också uppmärksammat att Schelling förutsåg risken med hur upplysningsidéerna kunde medföra en slags likgiltighet gentemot naturen genom att begränsa uppfattningen om den till något som kan objektifieras med vetenskapliga metoder. Vidare har även Schellings idéer om hur det estetiska, bildliga och kreativa är centralt i det mänskliga livet fått relevans i nutida diskussioner kring hur det estetiska i tillvaron håller på att reduceras till en utsmyckande biaktivitet i dagens samhälle.²⁹

Det är som synes idag många som intresserar sig för Schelling och under 2000-talet har ett par essäsamlingar publicerats på engelska som sätter honom i relation till dagsaktuella filosofiska frågor. I dessa uppmärksammar exempelvis Joseph Lawrence Schellings religionsfilosofi till stöd för möjligheten av en filosofisk religion och Jason Wirth visar hur den japanske filosofen Nishida Kitaros har kombinerat tänkare som Schelling med den buddhistiska traditionen.³⁰ Nishida är berömd för sina verk som utgår från Husserls begrepp ”direkt erfarenhet”, något som är närvarande redan hos Schelling i hans begrepp ”den intellektuella åskådningen”. I essäsamlingarna finns även texter om Schellings relation till Merleau-Ponty, Levinas och Sartre m fl och mycket mer.³¹

Som nutida filosofen Jason M. Wirth har påpekat kämpade Schelling med att försöka uttrycka någonting vars tid ännu inte var kommen³². Kanske är detta också en av anledningarna till att det också varit tyst om *Clara* under så lång tid. Att Schelling aldrig varken färdigställde eller publicerade *Clara* berodde delvis på osäkerhet inför hur det akademiska etablissemanget skulle ta emot ett sådant verk. Detta framgår som en farhåga i själva texten när två av novellens huvudkaraktärer diskuterar möjligheten av att skriva ett för allmänheten mer tillgängligt filosofiskt verk:

²⁸ Wirth (ed.) *Schelling Now*. s.173

²⁹ Marcia Sá Cavalcante Schuback har skrivit mycket om Schellings relevans i dessa konstfilosofiska sammanhang, se exempelvis ”The work of experience” i *Schelling Now: contemporary readings* (Bloomington: Indiana University Press 2005)

³⁰ Jason Wirth, ed. *Schelling Now: contemporary readings* (Bloomington: Indiana University Press 2005) I fortsättningen förkortas detta verk till *Schelling Now*

³¹ *Schelling Now* samt Norman and Welchman, *The New Schelling*, Continuum 2004 & Wirth *Schelling Now – contemporary readings*, Indiana University Press 2005. I.

³² Wirth. ”Introduction” i *Schelling Now*, s.5

...I can already hear what they will say: see what a cross-breed between novel and philosophical discussion this is...³³

Möjligen är vi först nu redo att ta verket på allvar.

3. Clara – ett ovanligt verk

Både frågeställningen och metoden i denna uppsats motiveras av att *Clara* är ett ovanligt filosofiskt verk inte bara till syfte och innehåll utan även till sin form. Till skillnad från Schellings andra verk som har en traditionell analytisk-akademisk karaktär är *Clara* som sagt en dramatiserad och kontextualiserad dialog, eller en ”novell”. Denna typ av verk saknar visserligen inte helt motstycke i filosofihistorien - redan Platon skrev som välbekant är i dialogform och under renässansen återuppstod intresset för denna typ av texter, men *Clara* är som filosofiskt verk ändå unikt på flera sätt. Som Fiona Steinkamp påpekar är verket helt fiktivt, karaktärerna är inte beskrivningar av verkliga personer, det har en kvinna i huvudrollen och är medvetet utformat så att det kan läsas på många olika nivåer.³⁴ Det som är mest utmärkande med *Claras* form är dock motiven bakom Schellings val att skriva verket på detta sätt. Novell/dialogformen är för honom inte bara en litterär stil utan i första hand en *metod*. I introduktionen till *Clara* skriver Schelling att han avser använda sig av ”en metod som är oskiljaktig från dess innehåll på så vis att metoden ges genom innehållet liksom innehållet ges genom metoden”.³⁵ Han skriver också att denna metod ”visat sig vara fördelaktig när den tidigare har använts, även om den då möjligen endast använts oavsiktligt”.³⁶ Så vilka är då fördelarna med denna annorlunda metod?

3.1 Motiv till Schellings metodval

Det finns minst tre givna och tydliga motiv bakom metodvalet. Det första rör *begriplighet*. Schelling låter en av karaktärerna i verket, i en diskussion om filosofiska texters dunkelhet, uttrycka att han inte har mycket till övers för en filosofi som inte kan göras begriplig för vilken bildad människa som helst eller till och med för ett barn om så skulle behövas.³⁷ Även i introduktionen understryks detta då Schelling skriver att en filosofi som allmänheten inte kan ta till sig på så sätt att den stämmer med deras intuitioner och upplevelser inte duger³⁸. Begriplighetsfaktorn kan därmed sägas verka på två fronter. Metoden syftar dels till att göra filosofin mer begriplig för allmänheten genom ett mindre komplicerat språk och med hjälp av en konkret kontext. Samtidigt utgör själva utformandet av ett för allmänheten begripligt verk ett slags hållbarhetstest för de filosofiska idéerna

³³ *Clara*. op. cit. s.65

³⁴ Steinkamp. Introd. *Clara* s.vii

³⁵ *Clara*. s.7

³⁶ *Ibid.*

³⁷ *Ibid.* s. 66

³⁸ *Ibid.* s.6

själva. Att utforma verket så att filosofin förblir förankrad i läsarens intuitiva förståelse av världen ställer krav på att författaren mycket noggrant tänker igenom vad han vill förmedla och hur.

Det andra motivet gäller just *förankring*. Schelling riktar i introduktionen till *Clara* stark kritik mot filosofers tendens att endast röra sig med generella och abstrakta begrepp. Han menar att den moderna filosofin på grund av detta har blivit inkompetent att säga någonting meningsfullt om det andliga. I introduktionen skriver han att det har gått så långt så att metafysiken nu har börjat handla om att "vittna mot sig självt" så till den grad att till och med möjligheten av kunskap i sig har ifrågasatts.³⁹ Därför är han angelägen om att "ta ner filosofin på jorden" igen:

*"...there was indeed no other means of restoring philosophy than by calling it back to earth – albeit not from heaven, which it had renounced, but from that empty space in which it was suspended between heaven and earth".*⁴⁰

Filosofin har enligt Schelling med andra ord ingen förankring i verkligheten vare sig med avseende på den konkreta naturen eller på en meningsfull högre kunskap. Med logiska inombegreppsliga kedjeresonemang svävar filosoferna snarare i det blå - en sfär som han skriver inte ska misstas för "himlen". Begreppet "himlen" är här analogt med en meningsfull eller sann högre kunskap.⁴¹ Med ovanstående och liknande typer av vassa kommentarer blir det tydligt att Schelling var motiverad att ta till nya medel för att förankra filosofin i det närvarande och verkliga igen i syfte att åter möjliggöra sant "kunskapande". Novellmetoden tar det filosofiska tänkandet närmare livet på jorden igen med hjälp av verklighetstroga miljöbeskrivningar, personligheter och händelser.

Det tredje motivet framträder genom nyss nämnda beskrivningar, om man samtidigt beaktar att innehållet är tänkt att vara oskiljaktigt från metoden. Innehållet i *Clara* är väldigt komplext men alla miljö- personlighets- och händelsebeskrivningar utmärks på en första nivå av känslomässighet. Verket behandlar därmed de aspekter av tillvaron som det rationella förståndet har svårt att greppa - såsom de känslor vi upplever i relation till naturens förgänglighet eller upplevelsen av våra nära och käras bortgång. Även diskussionerna handlar om dessa psykologiska aspekter av verkligheten. Metoden är på så vis fördelaktig eftersom den kan förmedla en bildlig och känslomässig förståelse för de mer undflyende dimensionerna av livet.

3.2 Fördjupade motiv för min metod och frågeställning

Ovanstående motiv utgör även motiv till min frågeställning och metod. *Clara* syftar som vi har sett

³⁹ *Clara*, s.4

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ Att likna spiritualitet och sann kunskap vid himlen är en genomgående tråd i hela *Clara*. Detta kommer att exemplifieras genom analysen längre fram.

till att bottna i människors faktiska upplevelse av världen och till att uppmärksamma andra filosofer på vad det är de med sina abstrakta generaliseringar tappar förankringen i. Utsikterna för att få svar på frågan om innebörden av det närvarande och verkliga, såsom det all kunskap ska förankras i, är därmed särdeles god just i detta verk. Det är människans intuitiva upplevelse av det närvarande och verkliga Schelling vill se att filosofin åter förankras i och metoden tjänar detta syfte specifikt. Att Schellings metod också syftar till att framhäva de dimensioner av tillvaron som undflyr förståndet ger ett löfte om att verket genom metoden verkligen kan säga något särskilt som andra filosofiska verk inte kan.

I introduktionen till *Clara*, som i sig själv har en formell karaktär, refererar Schelling till det förestående verket som vore det en ”avhandling” (treatise).⁴² Detta kan och har tolkats som att *Clara* från början egentligen var tänkt att vara en regelrätt avhandling,⁴³ och de flesta utgåvningar som har publicerats på tyska inkluderar inte heller introduktionen.⁴⁴ Mycket tyder dock på att *Clara* för Schelling var ett mycket genomtänkt filosofiskt arbete som inte kunde ha skrivits på något annat sätt.⁴⁵ Introduktionen hittades sammanbunden med manuskriptet till *Clara* och som vi har sett är det i denna Schelling framhåller sin tydliga avsikt att använda ”en annorlunda metod”.⁴⁶ När Schelling i introduktionen förklarar syftet med verket säger han dessutom att det ”inte är avsett att artikulera andevärlden utan enbart ”att visa på övergången från det naturliga fältet till den spirituella världen”.⁴⁷ Ordvalet ”visa på” i kontrast till ”artikulera” i denna mening understryker att Schelling främst är intresserad av att *synliggöra* övergången från det närvarande till det spirituella snarare än att *bevisa* den genom resonemang och begreppsliga härledningar. Det är på detta sätt *Clara* får sitt filosofiska egenvärde. *Clara* kan ses som ett *fenomenologiskt* verk på så sätt att det syftar till att förmedla den erfarenhet som ligger till grund för Schellings metafysiska resonemang snarare än resonemangen i sig. Följande undersökning av det närvarande och verkliga i *Clara* kan i ljuset av detta därför även ses som en undersökning av verkets implicita fenomenologi, och analysen kommer att fokusera på vad Schelling *visar på* snarare än bokstavligen påstår.

Del II Analys

1 Introduktion av det symboliska verket *Clara*

Flera tyska versioner av *Clara* har publicerats efter Schellings död. Denna uppsats utgår från Fiona

⁴² Ibid. s.7

⁴³ *Clara*. fotnot av K.F.A Schelling s.3

⁴⁴ Steinkamp. Introd. *Clara*.s. xxxvii

⁴⁵ Steinkamp argumenterar för att *Clara* är ett fristående verk med ett egenvärde (Steinkamp. Introd. *Clara*.s.vii-viii)

⁴⁶ *Clara*. fotnot av K.F.A Schelling s.3

⁴⁷ Ibid. s.4

Steinkamps engelska översättning som följer den originalversion som finns i Schellings samlade verk utgivna av sonen K. F. A Schelling åren 1856-1861.⁴⁸ Verket är indelat i en introduktion, fem kapitel, ytterligare ett kapitel med titeln ”spring” och slutligen även en liten skiss över en oskriven text som hittades på baksidan av vårfragmentet.⁴⁹ Nedan följer en sammanfattning av vart och ett av kapitlen. Denna syftar dels till att ge läsaren en *övergripande* bild av diskussionernas innehåll och berättelsens karaktär som kan hjälpa denne navigera i analysen som följer. Den fungerar också som grund när jag refererar till generella symboliska och dispositionella drag i verket, vilket jag gör löpande under den ingående analysen som följer därefter. *Clara* har tre huvudkaraktärer – ”Prästen”, ”Doktorn” och ”Clara”. Karaktären Clara skiljs i det följande från verket *Clara* genom att namnet kursiveras när det syftar till verket. Karaktärerna turas om att ta den ledande rollen i kapitlens diskussioner och som Steinkamp tidigare har påpekat representerar Doktorn generellt argument för naturen och det materiella, Prästen för sinnet eller anden och Clara representerar personligheten eller själen.⁵⁰ Det bör dock poängteras att symboliken är komplex och skiftar beroende på sammanhang.

1.2 Sammanfattning av kapitlen

I det första kapitlet anländer Prästen och Doktorn på Alla Själers Dag till en by för att hämta upp Clara. De inledande sidorna beskriver Prästens och Doktors betraktelser av hur folket besöker sina avlidna anhöriga på en kyrkogård. Därefter tar de sig till ett kloster på ett berg i utkanten av byn. I klostret möter de en pastor och senare också Clara som gör entré som en passionerad personlighet. Kapitlets diskussioner tar sin utgångspunkt i Claras sorg över sin förlorade älskade och det faktum att det är Alla Själers Dag. Diskussionerna rör möjligheten av en interaktion mellan levande och döda. Pastorn menar att det sker en total separation vid döden och att endast vår moral, hjärtat sett som samvetet, utgör vår kontakt med det spirituella.⁵¹ De tre vännerna är dock eniga om att en starkare koppling måste finnas och lägger fram olika typer av argument för detta. I vagnen på väg hem förs en diskussion om fördelarna av klosterlivet och närheten till naturen. Clara faller in i ett kontemplativt tillstånd och uttrycker att hon skulle ”dö av rädsla inför naturens krafter om det inte fanns en annan kraft som balanserade upp denna”. Kapitlet avslutas symboliskt med att ljuset från hembyn lyser upp vagnen.

Resan från samhället i dalen till klostret på berget i detta första kapitel är verkets syfte symboliskt uttryckt – att visa på övergången från det naturliga fältet till den spirituella världen. Förutom att kapitlet på detta vis presenterar syftet sätter det även både symboliskt och bokstavligen

⁴⁸ F.W.J Schelling. 10+4 vols in *Sämmtliche Werke*. vol. 9. (Stuttgart: Cotta, 1856-1861. 1-110)

⁴⁹ Vårfragmentet och skissen publicerades dock först i den första enskilda utgåvan av *Clara* från 1862 så Steinkamps översättningar av dessa delar följer istället den. Steinkamps översättning är den första *enskilda* utgivning som inkluderar alla delar. (Steinkamp. Introd. *Clara*.s.xxxviii)

⁵⁰ Steinkamp. Introd. *Clara*. s.vii

⁵¹ Steinkamp menar att pastorn representerar Kant (Steinkamp. Introd. *Clara*. s.viii)

ramarna för det som komma skall. I både beskrivningar och diskussioner introduceras ett flertal kontraster: byns gemenskap kontra klostrets avskildhet, liv kontra död, nere kontra uppe, internt kontra externt, personliga betraktelser kontra delade samtal, sorg kontra hopp, mörker kontra ljus, förgänglighet kontra evighet m. fl. Kommande kapitel går djupare in i livets alla kontraster och i relationen mellan naturen och det spirituella och successivt blottläggs deras avhängighet av varandra – kontrasternas identitet.

Andra kapitlet behandlar den naturliga sfären och alltings förgänglighet. Claras sinnestillstånd präglas av sorg och av en ostadighet då hon är vilsen och rädd för de okontrollerbara krafter hon tycker sig skönja i naturen. De tre vännerna samtalar medan de promenerar längs en stig mellan två berg, symboliskt sett så långt ner på jordens yta du kan komma, och naturens förgänglighet symboliseras av höstens antågande och trädens fallande löv. I detta kapitels dialog leder Doktorn Clara genom två tankegångar. Först lägger han fram en teori om att naturens förgänglighet och destruktivitet beror på att den naturliga utvecklingen mött ett motstånd i frambringandet av människan. Därefter framhåller han att naturen samtidigt är välvilligt inställd i sin förhoppning satt till människan som dess potentiella frigörare. I slutet av kapitlet upplever Clara att den heliga spirituella sfären är henne närmare än naturen och det världsliga livet. Kapitlet avslutas med att Clara leds genom två grindar för att komma hem vilket symboliskt sammanfattar hela kapitlets disposition.

I tredje kapitlet, som också är det längsta, är det julafton och Clara har bjudit hem sina två vänner till sig. Hon har på sistone präglats av känslor med ”ett underbart djup” och befinner sig nu tillfälligt i ett klarsynt tillstånd som är ett slags spirituellt medvetandetillstånd. Klarsyntheten och julafton symboliserar diskussionernas mål i detta kapitel: hur det interna och det externa respektive himlen och jorden ska kunna förenas. Diskussionerna tar sin utgångspunkt i Claras beklagan över att det spirituella tillstånd hon befinner sig i alltid går över så fort. Prästen menar dock att människan med hjälp av förnuftet har möjlighet att vetenskapligt nå klarhet över det tillfälligt uppenbarade och därmed en mer varaktig klarsynthet. Klarsynthetens tillstånd kopplas till hur livet efter döden kan tänkas vara: ett inverterat liv där det interna, sprirituella har överhanden över det externa och fysiska på samma sätt som det i detta livet är tvärtom. Prästen lägger fram en idé om att döden är nödvändig eftersom det externa och det interna inte verkar kunna existera samtidigt - vårt nuvarande tillstånd präglas ständigt av konflikten mellan de två livsformerna. De måste istället existera i tidsordning och döden blir på så vis det inre livets frigörelse från det yttre som i det nuvarande livet håller det förtryckt. En förening sker dock genom människan som enligt Prästen inte bara är kropp och ande utan essentiellt *själ*, vilken han menar är den aspekt av oss som utgör vår person och som länkar samman kropp och sinne. Eftersom de tre elementen är beroende av

varandra leder samtalet till slutsatsen att livet efter döden med nödvändighet måste innehålla en fysisk aspekt. Diskussionerna rör även förändrade medvetandetillstånd såsom hypnos, magnetism och sömn och mycket mer. Samtalen rör sig alltmer mot de dunkla, obegripliga dimensionerna i tillvaron och avslutas symboliskt sent på natten innan alla går hem till sig.

I fjärde kapitlet som utspelar sig strax efter jul, publiceras en typisk filosofibok skriven på ett obegripligt avancerat akademiskt språk. Clara tycker att filosofiska diskussioner såsom de förs i verkligheten oftare borde skrivas ner. Prästen är tveksam till möjligheten och de diskuterar hur man skulle kunna ge en sådan text liv. Vi får ingen närmare miljöbeskrivning i detta kapitel men istället diskuteras vikten av att placera diskussioner i kontext och att omgivningarna och relationer är viktiga för att tolka en talare rätt. En svårighet kvarstår dock; novellen motsäger oundvikligen enheten av tid och handling. Clara menar att en sådan text ändå skulle kunna vara framgångsrik om enheten återställs i "en högre enhet". Detta indirekta vädjande till läsaren att återförena tid och handling i en högre enhet är troligtvis strategisk. Diskussionerna i kapitlen som följer består nämligen av spekulationer kring enheten mellan tid och lokalitet samt natur och spiritualitet för vilka det saknas bevis – diskussionerna bottenar istället i karaktärernas känslomässiga övertygelse om denna enhet.

I femte kapitlet är det på väg att bli vår och vännerna klättrar återigen symboliskt uppåt för att hålla samtal om högre ting. De har sikte på ett gammalt kapell i skogen men slår sig istället ner i en skogsglänta när de märker att kapellet är för kallt och fuktigt. Därifrån har de utsikt över en sjö i vilken molnen speglar sig och Clara säger att hon har längtat efter att se sjön, som hon har haft som en inre bild för ögonen i deras tidigare samtal om det spirituella. Clara uppmanar Prästen att berätta mer om vad han tror om den högst spirituella världen och om himmelriket. Prästen tvekar och påpekar att det ännu finns mycket han inte vet ens om detta liv, men går med på att berätta vad han tror eftersom de är för sig själva. Det är här symboliskt passande att himlen speglar sig i sjön, som är något fysiskt och en plats i tid och rum, för Prästen avslöjar därpå sin syn på universum och hur han tror det finns en faktisk plats "ovan" - att himmelriket är en plats i tid och rum. Prästen säger vidare att han är övertygad om att naturvetenskapen så småningom kommer att bekräfta detta eftersom den i slutändan måste kunna förklara det som är intuitivt givet för människan. Han argumenterar också för att det i allt fysiskt finns något spirituellt som vittnar om en koppling till livet efter döden. De ser en kvinna vid kapellet som senare vittnar om hur ett under skett till följd av att hon bett kapellets helgon om hjälp. Detta ger upphov till en diskussion om tid och lokalitet, jorden och hela skapelsen som en rotation. Kapitlet slutar med tanken på en essens vars öde är att förena de två extrema ändarna av livet självt.

I sista kapitlet *Spring* sluts cirkeln symboliskt då Clara håller en monolog på ett berg varifrån vännerna kan se så långt som till hennes fädernesland. Hon befinner sig nu i ett saligt tillstånd fylld av längtan efter förening mellan det jordiska och det andliga och talar om vad hon kommit fram till

genom diskussionerna. Hon menar att människans sinnliga njutning och kärlek till naturen är lika oförneklig som dragningen till det spirituella och magiska. Hon säger att hon misstänker att vi är naturens barn, att allt liv måste genomgå livets alla faser och att den fasta strukturen av denna värld en dag kommer bli spirituell innan det spirituella, själsliga och kroppsliga slutligen återförenas. Clara avslutar med att säga att vi måste börja från materiens nuvarande imperfekta tillstånd för att kunna förstå de egenskaper genom vilken den en dag kommer bli ett med det spirituella. Därmed sluts cirkeln även i dialogen.

Slutligen finns även en skiss över vad som verkar vara ett oskrivet kapitel. Detta har tre rubriker: *Verkligheten hos andevärlden (det förflutna)*, *Andarnas perfekta mänsklighet* och *Idéer om mångfalden*. Under den sista rubriken får *klarsynthet* stort utrymme genom flera underrubriker i ämnet.

Med den övergripande dispositionen för ögonen kan vi se att Clara går igenom flera olika sinnestillstånd, där just klarsyntheten är ett av dem, och hon kommer genom diskussionerna successivt till allt större klarhet ifråga om kopplingen mellan naturen och det spirituella. Slutligen når hon ett upplyst tillstånd som också sammanfaller med beskrivningen av ”klarsynthet”, vilket vi kommer se längre fram. Redan nu kan vi dock se att det som skiljer Claras tillstånd i tredje kapitlet från det avslutande är *varaktigheten*. Det slutliga tillståndet är den typ av varaktiga klarsynthet som Prästen i kapitel tre menar är möjlig att uppnå genom klara begrepp. Steinkamp har påpekat att Claras namn anspelar på begreppet ”clairvoyance” och menar att detta är det mest övertygande argumentet till varför Schelling har gett huvudkaraktären just detta namn.⁵² Clairvoyance kan översättas som ”klärvoajans”, ”synskhet” eller ”klarsynthet” på svenska. På tyska betyder ”Clara” dock direkt översatt ”das Klarste”, dvs. ”det klara”.⁵³ Claras namn och roll relaterar på så vis både till klarsynthet och klarhet.

1.3 Detaljanalys - det närvarande och verkliga såsom utgångspunkt

Vad är då det närvarande och verkliga som kunskapen om naturens relation till andevärlden och det varaktigt klarsynta tillståndet ska utvecklas ur?

Allt kunskapande i form av diskussioner och abstraktioner i verket tar sin utgångspunkt i karaktärernas, främst Claras, sinnestillstånd och mot bakgrund av en omgivning och historia. På alla nivåer i verket, symboliskt såväl som dialogiskt, syns en rörelse som kan sägas gå nerifrån och uppåt eller från en kontrast till en annan. Karaktärerna samtalar ofta antingen nedanför ett berg eller

⁵² Steinkamp. Introd. *Clara* s.xxxv

⁵³ Wirth. *Conspiracy of Life* s. 215

medan de klättrar upp på ett och i samtalen görs liknelser som visar på en sådan rörelse. Vid ett tillfälle i kapitel tre liknar exempelvis Doktorn människans utveckling vid hur en blomma börjar som ett frö i jord och växer upp i ljuset.⁵⁴ Såsom det som all kunskap måste *utvecklas ifrån* tycks det därför mest relevant att initialt analysera den första delen av denna utvecklingsrörelse för att få svar på frågan om vad innebörden av det närvarande och verkliga är. Rörelsen tycks generellt gå ur erfarenhet till diskussion, ur det materiella och objektiva till det tänkande, känslomässiga och subjektiva, ur betraktelser av naturen till idéer om sinnet samt ur det nuvarande livet till livet bortom döden. Samtidigt syns en parallell rörelse ur det omedvetna till det medvetna, ur det känslomässiga till det förnuftiga och ur det dunkla till det klara och klarsynta. Har alla dessa ”utgångspunkter”, eller den första delen av utvecklingsrörelsen, något särskilt gemensamt? Låt oss göra en djupdykning in i de inledande styckena av första kapitlet.

1.3.1 Återförening på kyrkogården

Det första som händer när Prästen och Doktorn i början av berättelsen anländer till byn för att hämta Clara är att de ser en folkmassa dras mot en sluttning. De gissar vart den är på väg och slår följe med den så att de för en gångs skull också kan titta på den rörande festivalen som tillägnas de döda.⁵⁵

Genom uttrycket ”för en gångs skull” (”for once”) blir det tydligt att Prästen och Doktorn inte vanligtvis närvarar i sammanhanget vilket är symboliskt på flera plan. För det första är det överhuvudtaget ovanligt att representanterna för naturvetenskap respektive religion är tillsammans som de motsatser de ofta anses vara. Prästen säger senare i samma kapitel att religionen och vetenskapen har samma mål: ”det sant spirituella”,⁵⁶ vilket också är en beskrivning som passar väl in på klarsynthetens tillstånd. Symboliken med avseende på karaktärerna i det inledande stycket blir därmed tydlig: de två karaktärer som representerar religion respektive naturvetenskap söker Clara, som symboliserar det sant spirituella. För det andra poängterar uttrycket ”för en gångs skull” att lärda män sällan bevitnar folkets faktiska relation till sina döda. Detta i enlighet med hur Schelling kritiserar filosofer för att inte ta hänsyn till folkets intuition gällande döden. Schelling gör på så vis indirekt två normativa poängter i de inledande raderna: naturvetenskapen och religionen bör samverka eftersom de har samma mål, och de bör söka svaren genom att betrakta den vanliga människans relation till döden. Alla själars dag är en katolsk högtid som infaller dagen efter Allhelgonadagen och som till skillnad från denna lämpligen fokuserar på *alla avlidna*, även de som i livet inte blev frälsta. Det är med andra ord människans *ursprungliga* relation till döden, oavsett religiös övertygelse, som ska bevitnas. Så vad händer när Prästen och Doktorn betraktar

⁵⁴ Clara s.54

⁵⁵ Clara. s.9

⁵⁶ Ibid. s.17

människorna på kyrkogården?

I scenerna som målas upp på kyrkogården är känslodimensionen påtaglig och det vilar både en slags frid men samtidigt en sorg och ett vemod mellan raderna. Texten beskriver hur människor i alla åldrar hedrar sina bortgångna på kyrkogården som vilar i vad som beskrivs som ett ”förebådande höstljus”. Prästen, som är hela verkets berättarröst, beskriver hur livets alla avskurna relationer återupplivas för betraktaren som är bekant med människorna och deras omständigheter, att bröder återförenas med bröder och barn med sina föräldrar och att ”alla är familj igen i denna stund”.⁵⁷

Med adjektivet *avskurna* (severed) påminner detta stycke om dödens brutalitet samtidigt som det som beskrivs är en helande återförening - en återförening som både sker över dödens gräns och mellan de levande som samlats vid denna högtid. Att de avskurna relationerna beskrivs som *livets* gör att både döderna och de döda omfamnas av livsbegreppet i detta stycke. Det är inte fråga om en fysisk återuppståndelse av de döda men vi som läser boken kan liksom Prästen och Doktorn för vår inre blick se hur människorna känslomässigt relaterar till dem så starkt att vi upplever det som om en verklig återförening sker. Det tycks inte spela någon roll att hälften inte närvarar med sina kroppar. Precis som känslan av höstsolen som ”förebådande” är lika omedelbart påtaglig som ljuset självt har de fysiskt frånvarande människorna en lika påtaglig närvaro som de levande i denna scen.

Senare i samma kapitel säger Prästen att det för honom tycks som om separationen mellan levande och döda är mindre än mellan två personer som skiljs åt av hav och berg – ”endast en natt och dag skiljer oss åt”.⁵⁸ Dessa ord bekräftar framställningen av relationer som bestående av mycket mer än bara samtidig kroppslig närvaro. Ur ett större perspektiv är vi bara runt hörnet från våra närmaste, tycks texten säga. Våra vänner lever för oss nästan mer i kraft av våra minnen och vår föreställning även medan de lever. En nära vän som bor på avstånd är för mig nu vad den personen skulle vara för mig om hon var död så länge jag inte vet om det.

Så vad vill Schelling förmedla med dessa stycken om människors relation till sina döda? Schelling är på inget vis ute efter att lättvindigt generalisera och abstrahera relationerna till de döda. Senare i samma kapitel låter Schelling Clara värja sig mot pastorns moraliserande ord om odödlighet, och hon utbrister: ”Vad har kalla ord och negativa koncept med passionerad längtan att göra? Tvingar naturen oss att stå ut med sådana generaliseringar?”.⁵⁹ Likaså säger Prästen i kapitel två att när filosofer påstår att ingenting i sig självt verkligen dör, baserar de det på en godtycklig förklaring av döderna och döendet, och han påpekar att ”inga sådana ord kan bortförklara hur vi känner”.⁶⁰ Tanken

⁵⁷ *Clara*, s.9

⁵⁸ *Ibid.*, s.13

⁵⁹ *Ibid.*, s.12

⁶⁰ *Ibid.*, s.22

på ”de döda runt hörnet” må väcka hopp men ger samtidigt upphov en känsla av absurditet eftersom det inte går att bortse från att vi är obönhörligen separerade från de som avlidit. På så sätt lägger Clara både vikt vid att vi människor upplever oss obönhörligen separerade från våra avlidna men också vid att vi samtidigt, för vårt inre öga och i våra känslor, kan uppleva det som om de finns vid vår sida. Styckena bekräftar först de klassiska oppositionerna mellan objekt och subjekt samt mellan liv och död, men med hjälp av textens bildliga och känslomässiga dimension framhäver de också ett överbryggande av dessa dikotomier. De externa sinnliga intrycken sammansmälter med de interna och ger upphov till en enhetlig erfarenhet som uppträder i det närvarande och verkliga.

Vidare framställs upplevelserna i Doktors och Prästens inre bild- och känslövärld på kyrkogården inte bara som sinnliga intryck eller härledda tankar och minnen, utan snarare som något slags mellanting. Åskådningen av de levandes möte med de döda tycks i det närvarande och verkliga ha en kvalitet som delar någonting med vad vi upplever när vi skådar de levandes möten med varandra. I kapitel tre får vi i ett tydligt exempel på kvaliteten av den inre åskådningen av de avlidna. Clara säger då när hon ser Prästens väluppfostrade barn att hon får ”en inre bild” av deras mor, som hon inte kände, vilket gör henne *övertygad om* att hon finns, att hon lever, och att hon delar glädjen med dem.⁶¹ Clara säger sen att hennes övertygelse i denna stund inte behöver något förnuft eftersom hon ser allting som vore det *närvarande*.⁶² I detta fall är Claras bekännelse till en tro på livet bortom döden inte grundad på en minnesbild eller ett resonemang om tid och rum utan i en direkt erfarenhet – hon *ser* modern för sitt inre öga och upplever henne som närvarande och verklig. Bilden ger upphov till samma grad av övertygelse om intryckets verklighet som hon skulle ha fått om bilden var henne given genom ett sinnligt intryck från det externa. Vi kan också notera att scenen understryker att vi inte behöver ha träffat en människa i livet för att uppleva dennes närvaro efter döden. Schelling lägger därmed särskild vikt vid att inre förmimmelser inte måste vara antingen minnen eller påhittade i bemärkelsen ”avsiktligt frammanade”. Bilden uppträder för Clara på ett omedelbart vis, som om den rakt av presenteras för henne snarare än skapas av henne. Hennes upplevelse framställs inte som ett resultat av fantasin eller föreställningsförmågan. Denna närvarande och verkliga erfarenhet i den inre åskådningen har en kvalitet som skulle kunna sägas vara *det idealas realitet*.

1.3.2 Känslor i naturen

Texten på den inledande sidan fortsätter sedan med att beskriva hur människorna dekorerar gravarna med blommor. Doktorn uttrycker då vilken rörande tradition han tycker detta är och hur passande det är att höstblommorna helgar de döda som i sin tur sedan ”ger oss muntra blommor ur

⁶¹ Clara. s.31

⁶² Ibid. s.32

sina mörka kammare om våren som det eviga vittnet av livets fortgång och evig uppståndelse”.⁶³

Doktors tankar här ger en bild av det närvarande och verkliga såsom inkluderande det som stäcker sig bortom det sinnliga och externt givna. Flera liknande naturskildringar som framhäver naturens eviga kretslopp och växlingarna mellan förfall och återuppståndelse ges likaså på många andra håll i texten. De flesta kapitel utspelar sig dessutom vid högtider och följer årstidernas växlingar. Att människans närvarande verklighet omfattar ett vidare perspektiv möjliggör i stycket ovan ett givande och tagande över dödens gränser då det vidare perspektivet sammansmälter med det externt givna. Det poetiska språket låter oss ta del av en upplevelse av hur våra avlidna anhöriga kan sträcka ut en hand och ge oss en gåva när blommorna kommer upp från deras gravar om våren.

Med Doktors uttalande framhäver Schelling också hur det mänskliga sinnet tolkar världen genom en analogisk och associationsmässig typ av kognition. Människor relaterar inte omedelbart till naturen, livet och döden genom logisk observation utan snarare genom känslor och associationer som låter det yttre sammansmälta med det inre. Doktors tanke är en associationsmässig reflektion, motiverad av en känsla av att ”det passar” (”isn’t it fitting...?”) snarare än av en logisk tankegång.

En intressant detalj är att Doktern beskriver blommorna som ”muntra” när de kommer upp om våren på samma sätt som ljuset beskrevs som ”förebådande” i stycket före. Hur ska vi tolka detta? Bokstavlig tolkat kan det verka som att Schelling påstår att naturen själv har känslor. Ett annat, mer rationellt sätt att tolka det, vore att förstå det som ett påstående om att människan projicerar sina egna känslor på sin omgivning. Men varför använda poetisk reflektion för att uttrycka något som lika gärna kunde sagts i mer direkta ordalag?

När Clara i kapitel två är tyngd av sorg och Prästen och Doktern följer med henne på en höstpromenad beskrivs dofterna och färgerna hos ängens örter och blommor som förstärkande minnena och Doktern uttrycker att det tycks vila en tyst sorg i många blommors doft, hos morgondaggen och i kvällens falnande färger.⁶⁴ Clara håller med honom och säger att hon har kommit fram till att blommorna själva måste ha samma sorg för att kunna lukta så.⁶⁵ I detta stycke av texten gör Schelling det först tydligt att han är medveten om att känslan som blommornas färg eller doft kan ge upphov till kan ses som en minnens projicering, men ändå låter han Clara uttryckligen poängtera känslan som tillhörande det betraktade. Schelling tycks därmed vilja understryka att även om det rationella förnuftet kan urskilja olika element i upplevelsen och exempelvis se att tolkningen av färgen beror på minnen eller projektioner, är det ändå möjligt att dra slutsatsen att det inte finns någon klar gräns mellan det egna perspektivet och det som existerar externt och oberoende. Schelling låter det interna ta plats i det externa såsom det externa tar plats i

⁶³ Ibid. s.9

⁶⁴ Clara. s.22

⁶⁵ Ibid.

det interna. Vad baserar han denna idé på?

Svaret bör ligga i det närvarande och verkliga eftersom det är detta all kunskap bör utgå ifrån. Genom att insistera på att placera känslor i naturen poängterar Schelling hur vår upplevelse i det närvarande och verkliga är *odelbar* och vår samhörighet med naturen likaså. Vi är tätt länkade till naturen, som del av den. Den aspekt av intrycket som Schelling beskriver som blommans munterhet eller sorg är lika närvarande och verklig för oss som upplevelsen av dess färg och form. Intressant nog sammanfaller denna aspekt av det närvarande och verkliga i betraktelsen av det reala (naturen) med den reala aspekten av det ideala som Clara, Prästen och Doktorn upplever när de ser eller känner de dödas närvaro. Texten framhåller därmed, med exemplen på känslor i naturen, *det realas idealitet*.

Möjligen närmar vi oss här ”det särskilda” i det närvarande och verkliga. Vi skulle kunna behandla textens uppehållande vid hur det interna och det externa sammansmälter som ett faktum eller ett förhållande som lika väl kunde formulerats i påståendet ”allting sammansmälter i människans omedelbara erfarenhet”. Formulerat som ett sådant påstående kan dock erfarenheten bli föremål för begreppsliga tankegångar eller vetenskapliga undersökningar som kan dra konsekvenserna ur, och bekräfta, förklara eller vederlägga riktigheten i det. Att Schelling tar hjälp av ett poetiskt element i texten indikerar att han vill göra oss uppmärksamma på något annat, nämligen *den kvalitativa upplevelsen* av det sammansmälta. Denna senare är mycket svårare att skriva ut i rena logiska satser på grund av att dess väsen ligger i en odelbar helhet som oundvikligen söndras så snart vi med begreppen försöker förklara den. Exemplet på det realas idealitet eller det idealas realitet i analysen ovan utgör inte ett påstående om att det interna och det externa är odelbart baserat på att vi kan uppleva det som så. Med tanke på det poetiska språket är poängen snarare att det närvarande och verkliga ger oss *en fenomenologiskt odelbar upplevelse* som föregår det rationella förståndet. I denna är allt de facto sammansmält. Riktigheten av denna förenande fenomenologiska kvalitet av upplevelserna uppträder bara i den närvarande och verkliga känslan och kan endast avfärdas i frånvaro av den.

1.3.3 Gravstenens outgrundlighet

I nästa passage sätter sig Doktorn och Prästen ner vid sidan om en gammal mossig gravsten vars inskription sen länge blivit oläsbar. De fortsätter betrakta folket och känner sig melankoliska vid tanken på att några av de som nu står vid gravarna kommer att ligga under dem vid samma tid nästa år.⁶⁶

Prästen och Doktorn gör i detta stycke inte själva några reflektioner kring gravstenen utan är

⁶⁶ Clara. s.10

fokuserade på det vemodiga i förhållande till dödens och framtidens oförutsägbarhet. För läsaren får dock gravstenen större relevans då den fungerar som symbol för naturen och det objektiva medan Doktorn och Prästens betraktelser symboliserar det mänskliga sinnet. På så sätt uppträder återigen dikotomin mellan det reala eller objektiva och det ideala eller subjektiva. Samma dikotomi förstärks också med den oläsbara skriften vilken framhäver begreppens begränsningar. En annan dikotomi som uppträder i stycket är den mellan det ändliga och det oändliga - vår dödlighet ställd i kontrast till vår medvetenhet om tidens utsträckning och möjligheten att tänka ” det eviga”. Medan människorna snart dör kommer stenen finnas kvar långt in i framtiden. Scenen förmedlar att människan endast har en begränsad kunskap om framtiden och det förflutna – Prästen och Doktorn vet inte vilka som kommer dö innan samma tid nästa år liksom ingen vet vems namn som en gång stod inristad på gravstenen. Våra förfäder har en gång i tiden satt sin prägel på stenen och ristat in ord och mening i förhoppning om att besegra tiden, men förgäves. Stycket framhäver på så vis den obalans som föreligger mellan natur och människa och ändligt och oändligt. Gravstenen tycks bära på en kunskap som för Doktorn och Prästen är otillgänglig såsom sanningen om det reala är otillgängligt för människan som är innesluten i sin subjektivitet.

Vid sidan om dessa dikotomier förmedlar dock även denna scen en kvalitativ upplevelse av sammanlänkning och enhet. Samtidigt som sten är något av det mest påtagliga, fasta och naturliga material vi känner till ger Schelling grav-stenen en aspekt av mysterium med dess ålder och det faktum att den representerar just det som vi människor bara tillfälligt har haft kunskap om. Medan människan bär på kunskap som färskvara utvunnen genom en rationell process, bär naturen i sin frånvaro av rationalitet på något för människan otillgängligt och ”icke kommunicerbart”. Ändå kan vi som läsare paradoxalt nog känna eller ”röra vid” detta otillgängliga som därmed blir tillgängligt på ett ”förbegreppsligt” vis. Återigen kan vi på grund av det poetiska framställandet ta steget förbi begreppens och förnuftets begränsningar och dikotomierna till den omedelbara upplevelsen som länkar samman det reala med det ideala. Gravstenen bär på en känsla som är kvalitativt parallell till sorgen i blommorna, det förebadande i ljuset eller det synliga i det osynliga (den inre åskådningen av de döda). I gravstenens fall är den dock odefinierbar och mystisk. Kanske försöker Schelling här ge oss en intuitiv förståelse för att vi inte är totalt separerade från naturen eller att vi som ändliga varelser ändå nuddar vid det oändliga. I det reala finns en aspekt som trots allt är länkad till oss, en omedelbar kommunikation mellan natur och människa, mellan det reala och det ideala.

1.4 Rekapitulation och preliminär förståelse

Så långt i analysen kan sägas att *Clara* visar på hur de klassiska dikotomierna – mellan liv och död, tid och rum, det interna och det externa och mellan natur och människa, *sammansmälter* till en enhet i människans närvarande och verkliga upplevelse. Detta sammansmältande poängteras för det

första genom att Schelling låter karaktärerna reflektera genom association och analogi, dvs. genom människans ”förrationella” vetande som inte tar hänsyn till lagen om orsak och verkan, snarare än den rationella. För det andra framhävs även det sammansmälta genom att texten placerar känslor i naturen och ger de döda liv. Gränserna för tid och rum upplöses.

Vidare tycks det bildliga och känslomässiga språket lägga särskilt eftertryck vid att det fysiskt närvarande delar en ”kvalitativ aspekt” med det fysiskt frånvarande. Det reala får en ideal kvalitet och det ideala får en real. Schelling beskriver inte upplevelsen av känslor i naturen som orsakade av sinnliga intryck å ena sidan och projicerade känslor å den andra utan framhäver istället vad denna upplevelse har gemensamt med de upplevelser som vi rationellt anser vara i avsaknad av sinnlig orsak. Det som skiljer upplevelserna åt ligger enbart i vad vi eller karaktärerna *rationellt* kan förstå som upplevelsernas *orsak*. Därigenom gör Schelling känslomässig projicering och eventuell frånvaro av orsak sekundär till den omedelbara primära upplevelsen. De dödas närvaro eller andevärlden kategoriseras i *Clara* inte som inbillning eller fantasi, det verkar snarare som att Schelling är mån om att undvika att kategorisera dem alls. De är närvarande och verkliga på samma sätt som det förebådande i ljuset, sorgen i blommorna eller det outgrundliga i gravstenen är närvarande och verkligt. Schelling verkar vilja medvetandegöra oss om livet sådant vi känner det innan vi med ord, förnuft och begrepp abstraherar och kategoriserar det som har en omedelbar närvaro och verklighet.

I Schellings Aforismer om naturfilosofin från 1805 skriver han att det rationella förnuftet (ratiocination) alltid rör sig i kontraster och att det är uppdelande till sin natur.⁶⁷ Han skriver också att så snart man gör sig av med den odelbara enheten upplöses idén om den till motsägelser.⁶⁸ I ljuset av detta är det inte vad vi kan dra för slutsatser om hur det sammansmälta hänger ihop, eller ens påståendet att det gör det, som är det viktiga i *Clara*. Begreppet ”sammansmälta” förutsätter redan att det finns något tidigare separerat som först nu smälter samman. Det *Clara* framhäver är istället något *primärt* odelbart, det som är sammansmält *utan ett föregående sammansmältande*. På en sådan ”förrationell” nivå finns inte några dikotomier. Därför kan människan inte vidareförmedla eller göra andra människor medvetna av den kvalitativa aspekten av det närvarande och verkliga med hjälp av *logos* eller rationell slutledning. Denna kan endast visas, direkt erfaras eller förnimmas och därför är Schellings starkaste redskap i *Clara* det poetiska språket som vädjar till känslor och ger upphov till direkt erfarenhet hos läsaren. Genom att framkalla associationer, en inre åskådning, övertygelse och känslor av igenkännande tycks Schelling vilja medvetandegöra läsaren om den kvalitativa aspekten som allting delar. I denna erfarenhet blottas livets grundläggande odelbarhet och människan kan förstå (men inte förklara) att hon bokstavligen är ett med det objektiva, ett med

⁶⁷ *Aphorisms*. Aforism nr.78

⁶⁸ *Ibid.* Aforism nr. 56 (s 252)

naturen och ett med det spirituella – omedelbarheten utesluter henne som mottagare eller subjekt kontrasterad mot objekt.

När Schelling skriver att metafysiken gått så långt i sina inombegreppsliga tankegångar att den tappat sin förankring i naturen eller det närvarande och verkliga, är min preliminära förståelse följaktligen att det är medvetenheten om den kvalitativa aspekten av all vår erfarenhet han verkar mena har gått förlorad. I denna upplöses alla dikotomier och det som det rationella förnuftet tvingas avvisa är närvarande och verkligt, såsom den odelbara enheten och de dödas närvaro. Prästen säger vid ett tillfälle att det vore dumt att försöka bevisa något om en andevärld eftersom bevis alltid bara ger en *indirekt* insyn i förhållanden.⁶⁹ De dödas närvaro och verklighet är dock sann i den odelbara, direkta erfarenheten före det rationella uppdelandet.

2 Det närvarande och verkliga med avseende på slutmål

Det är således det som all erfarenhet har gemensamt, vilket visar på livets grundläggande odelbarhet och som både undgår och föregår förnuftet, som Schelling vill se att all kunskap ska utvecklas ifrån. Men hur ska metafysiken eller vetenskapen som vilar på analys och delbarhet nå en kunskap ur det odelbara? Och vilken sorts kunskap är målet? Vi har tidigare konstaterat att kunskapen om naturens koppling till andevärlden åtföljdes av det klarsynta tillståndet i det avslutande kapitlet. Intressant nog är det framförallt i samband med klarsyntheten som begreppen ”närvarande” och ”verkligt” används. Det är därför på sin plats att undersöka detta tillstånd närmare för att få svar på dessa frågor.

2.1 Klarsynthet

I en dialog som handlar om förändrade medvetandetillstånd, inducerade av exempelvis meditation eller hypnos, beskriver Doktorn för Clara klarsyntheten som att det är då ”det högsta inre livet avslöjas”.⁷⁰ Han berättar hur detta tillstånd ter sig för dem som upplever det: ”Allting förkunnar sitt mest djupgående medvetande; det är som om deras hela essens sammanpressas till en fokal punkt (one focal point) som förenar det förflutna, det nuvarande, och framtiden inom sig själv”.⁷¹ Detta att all tid omfattas på en och samma gång återges även symboliskt när Prästen och Doktorn anländer till klostret i det första kapitlet. Klostret på berget symboliserar då den fokala punkt varifrån allt kan skådas och Prästen och Doktorn ser genom fönstren hur tidsdimensionerna förenas. De har utsikt över kullen de tidigare varit på vilket symboliserar det historiska perspektivet, de ser vida slätter beströdda med byar vilket symboliserar det pågående mänskliga livet och slutligen ser de en mäktig

⁶⁹ Clara. s.33

⁷⁰ Clara. s.49

⁷¹ Ibid.

flod som blir synlig som ett tunt silverband.⁷² Floden representerar framtiden, något som finner stöd i det avslutande kapitlet av boken då Clara beskriver floden som att ”den drar med sig vår fantasi som om in i framtiden”.⁷³

Uttrycket ”en fokal punkt” dyker även upp i beskrivningen av Claras sinnestillstånd i kapitel tre. Clara har just uttryckt att hon känner det som att hon har en särskilt stark kontakt med andevärlden och Prästen frågar henne då om det inte verkar som att ”hela ens varelse förenas i en fokal punkt som om det vore ett ljus, en flamma?”.⁷⁴ Det är detta som utgör underlag för att tolka Claras sinnestillstånd i kapitel tre som just ett klarsynthetens tillstånd. Det är också i detta läge Clara ser barnens döda mor för sin inre blick och uttrycker att hennes övertygelse inte behöver något rationellt förnuft eftersom hon ser allt som vore det närvarande.⁷⁵ Prästen kallar Claras kognition i detta tillfälligt klarsynta tillstånd för ”den spirituella intuitionen” och beskriver kunskapen den uppenbarar som ”allra klarast och obeskrivligt verklig”.⁷⁶ Till klarsynthetens egenskaper hör även frånvaro av smärta och förhöjd sympati, något som framkommer i dialogerna i kapitel fem.⁷⁷

Begreppen ”närvarande” och ”verkligt” beskriver med andra ord hur allting *känns* eller *upplevs* i klarsynthetens tillstånd. Den klarsynta får tillgång till en direkt och obeskrivligt *verklig* kunskap och ser allt som vore det *närvarande*. Begreppen sätts också åter i samband med den omedelbara erfarenheten eftersom kunskapen i detta upplysta tillstånd inte kräver något rationellt förnuft. I Stuttgartseminarierna beskriver Schelling klarsyntheten som ett tillstånd som involverar *en direkt relation* till världen bestående av objekt snarare än medierad av våra sensoriska organ.⁷⁸ Detta tillför även att klarsyntheten inte rör illusion och påhitt utan *sanning* eftersom det reala och det ideala hänger ihop utan mellanled och kunskapen om allt är direkt uppenbarad för den klarsynta. I introduktionen till *Clara* skriver Schelling att folket frångått rätten till ”uppenbarelsen”, som han skriver innehåller alla sanningar, sanningar bedrivna ända från den första början och till en grad av individuell övertygelse filosofin ännu inte lyckats nå”.⁷⁹ Det är därmed en direkt uppenbarad tillgång till sanningen som klarsyntheten kan ge och slutmålet är en kunskap om *allt* ur den omedelbara enheten med *alltet*.

Både utgångspunkten och slutmålet av den rörelse som analysen i denna uppsats till en början skönjde verkar förvirrande nog ha att göra med det som är omedelbart närvarande och verkligt och för förnuftet ofattbart. Utgångspunkten, det *ur* vilket all kunskap ska utvecklas, är en medvetenhet

⁷² Ibid. s.10

⁷³ Ibid. s.67

⁷⁴ Ibid. s.32

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Ibid. s.72 (exempelvis)

⁷⁸ *Stuttgart Seminars* s.238

⁷⁹ *Clara*. s.6

om det gemensamma som uppenbarar den odelbara enheten i det närvarande och verkliga och slutmålet tycks vara den omedelbara tillgången till sanningen som uppenbaras där. Att se alltings samhörighet och den odelbara enheten tycks i sig vara klarsynthet. Men vad är då ”övergången” eller *utvecklingsrörelsen*?

2.2 Övergången uppenbarad

Claras syfte ”att visa på det naturliga fältets övergång till det spirituella fältet” får i ljuset av eftertrycket vid det ”förrationella” en helt ny innebörd. Det rationella sättet att tolka begreppet ”övergång till” vore att förstå det som en typ av härledningsform med ett klart urskiljt mellanled. Vi förväntar oss att få en process förklarad för oss – den som leder oss från det ena till det andra. Om så vore fallet hade *Claras* disposition kunnat förväntas innehålla ett kapitel som förklarar denna process, lämpligen mellan kapitlet om naturen och kapitlet om den spirituella sfären, men ett sådant finns inte. Det finns dock ett *stycke* i första kapitlet som dispositionellt upptar platsen mellan den naturliga sfären och den spirituella. Stycket följer direkt efter betraktelserna på kyrkogården i byn och avslutas med att Prästen och Doktorn beger sig upp till berget för att möta Clara. Detta stycke kan därför läsas som en analogi till själva *övergången* mellan det naturliga fältet och den spirituella världen:

Sittande vid gravstenen undrar Doktorn och Prästen vart Clara kan ha tagit vägen. De tycker sig se henne några gånger på långt avstånd, men utan att riktigt kunna identifiera henne eller komma henne närmare i folkmassan. Strax därpå minns de att de har långt kvar till den plats där de ska träffa Clara vid tiden för avfärd, och de beger sig av i tystnad till klostret som ligger på ett berg i utkanten av byn.⁸⁰

Clara som representerar det högst spirituella och det sökta beskrivs här som något för sökarna *undflyende*. Prästen och Doktorn kan endast *skymta* det högst spirituella och har *svårt att identifiera* det. Denna typ av sökande påminner om erfarenheten av ”att ha något på tungan” – ordspråket som beskriver det paradoxala tillstånd i vilket det man söker (ordet) är klart definierat för en själv utan att man förmår artikulera det. På samma sätt har Prästen och Doktorn i detta stycke svårt att identifiera det sökta, men tycks ändå ha en kunskap på så vis att de *vet* vad de söker. Det som Prästen och Doktorn har svårt att identifiera är ändå närvarande och verkligt, precis som gravstensens outgrundlighet, det förebådande i ljuset eller de dödas närvaro. Denna aspekt av Prästens och Doktors upplevelse kan ses som en beskrivning av den gränspunkt vid vilken vårt medvetande snuddar vid ”det högst spirituella”. I introduktionen skriver Schelling att det underordnade på någon punkt måste ha en gräns i förhållande till det högre och att det sista som det

⁸⁰ Ibid. s.10

lägre frambringar självt måste nudda vid det högre.⁸¹ Där ställer han även frågan om inte det lägre måste stå i en naturlig relation till det högre på samma sätt som jorden står i relation till människan.⁸² Vad menas med detta?

Jorden är lägre i förhållande till människan på så vis att den materiella och organiska naturen har frambringat en tänkande och medveten varelse i människan, som därigenom sträcker sig bortom den och utgör dess högsta utvecklingspunkt. Den omedvetna naturen går på så sätt omärkligt över till en medvetenhet i människan. Om människans övergång till det spirituella är av samma slag bör denna likaså vara ständigt pågående. Gränspunkten är därför inte en punkt så mycket som en pågående övergång.

Med avseende på det närvarande och verkliga tycks det med andra ord även i övergångsstycket uppträda en omedelbar kvalitativ upplevelse som vi i detta fall känner som en gränspunkt eller övergång till det högst spirituella. Denna gränspunkt tycks vara detsamma som det som i det reala är idealt och det som i det ideala är Realt. Liksom vi är medvetna i förhållande till naturen är vi dock möjligen omedvetna i förhållande till just det Prästen och Doktorn skyntar i övergångsstycket ovan – det högst spirituella, men den gemensamma essensen känner vi. Vad är då ”det högst spirituella” för något?

2.3 Spiritualitet

Schelling använder sig av begreppet ”spirituell” på två olika sätt. I kapitel tre frågar Prästen Clara om man inte brukar säga om dem som har fantastiska sinnen att de har ”spirit”, som till svenska översätts ”ande”. Detta ställer han sedan i kontrast till hur man om andra säger att de har ”soul”, dvs. ”själ”. Anden refererar alltså till sinnet, förståndet och tankeförmågan medan själen enligt Prästen har med hjärta, empati och personlighet att göra. Prästen förklarar närmare för Clara vad själen är genom ett slags tankeexperiment. Han säger att om en klärvoajant skulle sagt till honom att han skulle leva även om trettio år så skulle han inte ta det som att hon menade att den kropp han hade vid tjugofem års ålder inte skulle genomgå stora förändringar. Inte heller skulle han förstå det som att hans ”ande” förstådd som sinne inte skulle förändras i fråga om exempelvis övertygelser. Ändå finns det en kärna som utgör hans själ, hans egna jag som varken är kropp eller ande utan ”det förenande medvetandet av dem båda”.⁸³ Det är detta han skulle förstå som beständigt och han menar att det är detta som hans närstående skulle önska överlevde döden.⁸⁴

Schelling gör på så vis en tudelning mellan spirituell förstådd som sinnet/anden och spirituell förstådd som själen/hjärtat. Det är sinnet som i kontrast till den materiella naturen är spirituellt, som

⁸¹ Clara. s.5

⁸² Ibid.

⁸³ Clara. s.36

⁸⁴ Ibid. s.35-36

är medvetenheten om sig självt och naturen. Det är själen som i kontrast till den sinnliga medvetenheten är det högst spirituella, som är en högre medvetenhet om sig självt inklusive naturen och anden.⁸⁵ Denna tudelning finner även sin parallell i tudelningarna mellan klarhet och klarsynthet samt kunskap och vetande. I Stuttgartseminarierna skriver Schelling att ”anden innehar kunskap medan själen inte vet men är vetskapen själv”.⁸⁶ Sinnet kommer till klarhet och når kunskap genom det rationella kvantifierande förnuftet som förstår naturen som objekt, och själen kommer till klarsynthet och når omedelbar vetskap genom en kvalitativ inre åskådning som uppenbarar alltings enhet. Övergången mellan det naturliga fältet till det spirituella kan därmed förstås som människans själ som i sig är en ständigt pågående övergång till det högst spirituella på samma sätt som den omedvetna naturen är en ständigt pågående övergång till medvetande i det mänskliga sinnet. Det är med andra ord själens *vetskap* som Doktorn och Prästen använder sig av i övergångsstycket när de snuddar vid ”det högst spirituella”.

Såsom människan är medveten om det som i naturen är omedvetet är själen medveten om det som för det rationella sinnet är omedvetet eller oförståeligt – alltings enhet. Det är anden i bemärkelsen sinnet och förståndet som skiljer människan från djuren och naturen, men det finns något ytterligare högre, som Schelling benämner ”det högst spirituella” vilken människan får tillgång till genom själens klarsynthet. Genom själen kan vi se hur allt hör ihop på ett omedelbart givet sätt, hur det reala delar en kvalitativ aspekt med det ideala. I själens ljus är allting både realiserat och spiritualiserat.

Analysen av övergången som vi först rationellt förstod som någon slags rörelse med två poler och ett mellanled leder i ljuset av det närvarande och verkliga paradoxalt nog till att denna rörelse upplöses. Detta eftersom både det som all kunskap ska utgå ifrån, det som all kunskap strävar efter och länken däremellan är en och samma odelbara enhet i den spirituella kognitionen, eller upplevelsen av det kvalitativa som all medvetenhet om det omedelbara uppenbarar. *Claras* syfte att endast *visa på* övergången istället för att artikulera den kan vi därför förstå som uppenbarandet av enheten mellan reallt, ideallt och deras övergång i det primärt närvarande och verkliga. Sett till verket i sin helhet uppträder ”övergången” eller ”kopplingen” mellan naturen och det spirituella som något som genomsyrar verket mellan raderna. Dikotomierna varemellan vi trodde oss se en rörelse ställs alltså på ända.

⁸⁵ Här är Schellings transcendentala idealism högst synlig med idén om hur Gud/alltet successivt kommer till medvetande om sig självt ur den till en början omedvetna naturen

⁸⁶ *Stuttgart Seminars* s.232

3 Vetenskapen i det närvarande och verkliga kontra kunskapen i förnuftet

I samband med insikten om att vi har tillgång till själens omedelbara kunskap uppstår eller kvarstår dock en annan dikotomi - den mellan själens vetande och förnuftets kunskap. Den mellan den omedelbara enheten i vilken rörelsen mellan kontraster upplöses å ena sidan, och de vetenskapliga uppdelande begreppen med vilka vi beskriver och förstår den å den andra. Denna dikotomi är densamma som oppositionen mellan identiteten hos det reala och ideala och deras opposition, för att använda Stuttgartseminariernas terminologi. Vi kan också kalla det oppositionen mellan själen och sinnets dikotomier, eller mellan ”evighet och oändlighet” och ”tid och rum”. Prästen säger vid ett tillfälle att ”varje ting bär inom sig ett levande ord, som bandet mellan vokal och konsonant, som är det tingets hjärta och innersta vara⁸⁷. I detta uttalande syns just denna dikotomi. Betydelsen av ordet (”its meaning”), dess kärna, är en analogi för ”meningen” med livet, den spirituella essensen eller själen som förenar Realt och Idealt. Vokalerna och konsonanterna är tingen, mångfalden och dikotomierna mellan Realt och Idealt.

I aforismerna skriver Schelling att vetenskapen å ena sidan insisterar på rationella slutledningar medan den i dess andra ände är öppen och obegränsad.⁸⁸ Språket i *Clara* syftar i första hand till att väcka liv i denna ”den öppna änden av vetenskapen”, men vi vet också att Schellings motivation för att göra detta är att möjliggöra en metafysikens kunskapsutveckling med utgångspunkt i detta. Verket innehåller också diskussioner, analyser och rationella tankegångar. I kapitel två då Doktorn har ordet diskuteras naturens spiritualitet, och i kapitel tre lägger Prästen fram sin teori om att det spirituella måste ha en fysisk aspekt. Alla diskussioner i verket bottnar i det som är intuitivt givet och syftar till att med förnuftet förstå hur allting är sammanlänkat.

Prästen säger till Clara att det för honom tycks vara människans spirituella öde och vetenskapens sanna uppgift att dela upp det hon känner på ett direkt sätt i det tillfälligt klarsynta tillståndet för att sedan återställa detta i en högre enhet.⁸⁹ Han kallar denna process för ”kunskapsutveckling”.⁹⁰ Det rationella förnuftet kommer in i bilden som det som möjliggör en rörelse eller en kunskapsutveckling. Denna syftar till att ena den återstående dikotomin eller oppositionen mellan själens vetenskap och sinnets kunskap, evighet och ändlighet, enhet och mångfald. Tittar vi närmare på vad som skiljer den tillfälliga klarsyntheten från den beständiga ser vi att det senare tillståndet inte utesluter ett urskiljande eller ett uppdelande utan tvärtom definieras av att allting är *klart urskiljt*. Vid ett tillfälle berättar Clara om hur en känd pastor har beskrivit ögonblicket innan man faller in i ens slutgiltiga sömn, dvs. på gränsen mellan liv och död. Han beskriver då en klarhet som överstiger även de mest vividaste tankarna och ett slags ”tittade

⁸⁷ *Clara*. s.73

⁸⁸ *Aphorisms*. Aforism nr. 11

⁸⁹ *Ibid.* s.32

⁹⁰ *Ibid.*

utan bilder” inom vilket allt kan urskiljas i detalj och utan förvirring.⁹¹ Metafysikens uppgift och slutmål, den beständiga klarsyntheten och kunskapen om det högst spirituella, präglas med andra ord både av en enhet *och* en urskiljning – en slutlig förening av den återstående dikotomin. Det är med hjälp av det rationella förnuftets uppdelande karaktär som det som för själen är känt på ett omedelbart vis kan utvecklas till kunskap som leder till en klarsynthet som både tillåter dikotomierna och enheten samtidigt. Men exakt hur samverkar själen och förnuftet för att nå därhän? Och hur *börjar* kunskapsutveckling ur det omedelbart uppenbarade?

3.1 Inspiration och reflektion

Ser vi till övergångsstycket är Prästens och Doktors medvetenhet om ”det oidentifierbara” tillräckligt användbar för att ge dem en riktning. Efter att Prästen och Doktorn tycker sig skymta det odefinierbara minns de att de har lång väg kvar att gå beslutar sig för att bege sig av till klostret. Först där träffar de Clara vilket symboliskt kan tolkas som att de först senare kommer få *klarsyn* och nå kunskapen om det högst spirituella. Medvetenheten om det omedelbart uppenbarade är inte bara en för förnuftet obegriplig vetskap om det sökta utan också en kraft som ger vägledning och en möjlighet att agera utifrån det vi där snuddar vid.

I *The Ages of the World* skriver Schelling att när inspiration uppträder i poetiska eller andra slags konstverk, måste även en blind kraft dyka upp eftersom det är den blinda kraften som är kapabel till inspiration.⁹² Han skriver där också att allt medvetet skapande förutsätter ett omedvetet skapande och att det medvetna skapandet bara är ett utvecklande (unfolding) och ett ”sättande-i-motsats till omedvetet skapande.”⁹³ I Schellings ”Föreläsningar om metoden för akademiska studier” från 1802 skriver han att ”urvetandet” uttrycker sig både som vetande och handlande.⁹⁴ Kontakten med det särskilda i det närvarande och verkliga, eller medvetenheten om den kvalitativa aspekten som all erfarenhet delar, är inte bara en kontakt med själens vetande utan också kontakt med en *kraft* som manar till handling. Själens omedelbara vetande är ännu inte medveten kunskap, men kontakten med urvetandet provocerar fram en rörelse som känns som inspiration. Denna undermedvetna handlingsimpuls möjliggör en förnuftets handling. Ur sin inspiration, dvs. kontakten med det intuitiva vetandet, kan människan med förnuftet successivt utveckla, dela, analysera, förstå och medvetandegöra det som där uppträder. I ”Schellings föreläsningar om metoden för akademiska studier” säger han att ”allt kreativt arbete vilar på att det allmänna och det särskilda kan mötas och

⁹¹ Clara s.47

⁹² F W J Schelling. “Die Weltalter” i *Sämmtliche Werke*. (Stuttgart: Cotta, 1856-1861), eng. övers. av Jason M. Wirth *The Ages of the World* ((Albany: State University of New York Press, 2000). s.102 I fortsättningen förkortas referenser till detta verk med AW.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ F. W. J. Schelling. *Vorlesungen über die Methode des akademischen Studiums*. Sv. övers. av Richard Matz *Föreläsningar om metoden för akademiska studier* (Göteborg: Daidalos 1988) Första föreläsningen. I fortsättningen förkortas referenser till detta verk med *Föreläsningar*.

ömsesidigt genomsyra varandra.⁹⁵ Detta är parallellt till hur all kunskap måste ha sin grund i det närvarande och verkliga. *Clara* är i sig självt ett verk som både är sprunget ur och syftar till att väcka liv i inspirationen och därigenom rikta förnuftets uppmärksamhet mot hur opposition och enhet genomsyrar varandra – den kvalitativa aspekten som upplevs både i det interna och det externa. Poängen med reflektion går förlorad om den inte speglar detta.

I femte kapitlet talar Prästen om att målet för all längtan är själva perfektionen av korporealitet som en reflektion och spegel av perfekt spiritualitet och liknar det vid hur en artist inte är nöjd förrän han har representerat sin idé fysiskt.⁹⁶ Förnuftets uppgift är med andra ord att spegla det oändliga direkt givna och göra det medvetandegjort och tillgängligt i ändligheten. Vi kan leka med tanken att allt är som en person som aldrig sett sig själv men som när hon ställs framför en spegel får ny kunskap om sig själv. I en bemärkelse är ingenting förändrat förutom att personens uppfattning om sig själv har påverkats och hon kan nu beskriva sig själv eftersom hon har en medveten bild av sig själv - det tidigare omedvetna har blivit medvetandegjort. Schelling liknar också förnuftets funktion för relationen mellan det tysta outgrundliga i naturen och det högst spirituella vid vad en diamant är för ljuset.⁹⁷ När ljuset (det spirituella) lyser igenom diamanten (förnuftet) kan det se sig självt i alla dess färger (det högst spirituella, medvetet ljus) – detta är den sanna ”reflektionen”. De ”färger” som Schelling menar att förnuftet kan urskilja i det klarsynta tillståndet är alltets mångfald och dess ideala, reala och sammanlänkade aspekter som enskilda men också deras enhet. Reflektionens, eller förnuftets, uppgift är inte att godtyckligt stycka upp tillvaron utan att fungera som en diamant och en spegel och urskilja helhetens sanna delar.

I *Clara* refererar karaktärerna vid ett flertal tillfällen till Emanuel Swedenborg som ”den nordiske visionären”. De säger att denne menade att ”Herren” ville födas på denna jord för ”Ordets” skull, för bara här kunde det ”multipliceras materiellt och skrivas ner och bevaras in i minsta bokstav”. De säger också att han menar att ”det skrivna ordet är slutmålet för all gudomlig uppenbarelse; det är där uppenbarelsen helt och hållet har övergått i det externa och där Ordet sannerligen har blivit kropp”.⁹⁸ Bokstäver är delar av en enhet och kan liksom multiplikation endast uppträda i tid och rum – ”Ordet” är med andra ord den för förståndet först obegripliga enheten och ”det skrivna ordet” är den urskiljda enheten. Det eviga blir i alltets medvetandegörande om sig självt till rörelse i skapelsen av tid och rum, det allmänna blir särskilt och därmed urskiljbart. Det medvetna skapandet, och även kunskapsutvecklingen, innebär med andra ord att i tid och rum manifesteras och för sinnet medvetandegöra det omedvetet skapade och i evigheten redan existerande. Människans uppgift och längtan sammanfaller med alltets önskan att ”komma till sig

⁹⁵ *Föreläsningar*. Tredje föreläsningen

⁹⁶ *Clara*. s.80

⁹⁷ *Ibid.* s.50

⁹⁸ *Clara* s.77-78

själv”.

3.2 Hinder för klarsyntheten

Vi har tidigare sett att det som uppenbaras i kontakt med själen, som den inledande analysen i denna uppsats visade, är vad jag kallar en ”kvalitativ aspekt” i både det reala och det ideala som förenar dessa. Naturens mest subtila fenomen, såsom doften hos en blomma eller ljus och energi, det ideala i det reala, kallar Schelling för spirituellt. Likaså kallar Prästen det som är ”underbart” och ”delikat” i naturen, såsom exempelvis musik, för gudomligt.⁹⁹ I dialogerna i kapitel fem säger Prästen att inslagen av himmelska effekter på jorden är oräkneliga och att det jordiska livets styrka och skönhet kommer till endast genom himlen - naturen och det spirituella hör ihop, och att någonting spirituellt ligger till grund för all sinnlig erfarenhet.¹⁰⁰ Vi har också sett att den spirituella åskådningen även uppenbarar samma kvalitativa aspekt i kontakt med det obegripliga, oundgängliga och osynliga, såsom de dödas närvaro eller gravstenens mysterium. Detta kvalitativa i det reala och i det ideala är det spirituella generellt. Den sanna kunskapsutvecklingen är endast möjlig om den är grundad i denna insikt. Men hur kommer det sig att alla inte redan har denna? Varför ser och upplever inte alla det spirituella?

Om vi noterar det faktum att det var just *folkmassan* som stod i vägen när Prästen och Doktorn på kyrkogården tyckte sig skymta Clara ser vi att det spirituella ges karaktärsdraget av att vara svår att urskilja på grund av *ett samhälleligt oväsen*. Prästen och Doktorn lämnar dessutom folkmassan och beger sig mot klostret *i tystnad* vilket ytterligare verkar poängtera att vi behöver ta oss ur oväsendet för att få kontakt med själen. När Prästen och Doktorn kommer till klostret erbjuder pastorn dem att få se en värdefull boksamling men de är istället mer intresserade av utsikten vilket påminner om att Schelling även menar att begreppslig kunskap kan stå i vägen för sökandet efter det sant spirituella.¹⁰¹ Senare i samma kapitel diskuterar de tre vännerna också fördelen av att utöva vetenskap och religion på landet istället för i staden och Prästen menar då att män inom alla konster och vetenskaper inte borde låsas in under samhällets begränsande villkor långt från naturen.¹⁰² Schelling påpekar på detta vis att människan helt enkelt inte befinner sig i en miljö som tillåter det spirituella att uppenbara sig. Det samhälleliga oväsendet och den begreppsrationala kunskapen står i vägen. Schelling råder oss då att söka oss till naturen och tystnaden för att lättare överkomma detta hinder. För de som gör det uppträder dock ett annat hinder:

När Prästen och Doktorn väl står ansikte mot ansikte med Clara är det första som möter dem

⁹⁹ Ibid. s.71-72

¹⁰⁰ Clara. s.71-73

¹⁰¹ Ibid. s.10

¹⁰² Ibid. s.17

känslor av *rädsla och oro*. Strax innan Prästen och Doktorn träffar Clara betraktar de tillsammans med pastorn några porträtt av hennes anhöriga som hänger i klostret. De slås av hur lik Clara är en av dem både till utseende och livsöde vilket för deras tankar till själars transmigraton. När Clara sedan gör entré blir likheten så skrämmande uppenbar ("frighteningly apparent") att de alla måste anstränga sig för att inte säga något.¹⁰³ I nästa ögonblick uttrycker Clara sig med vad som beskrivs som "en överrumplande stark hetta" angående hennes avlidne älskade vilket får Prästen att reagera med att vilja avleda henne från detta och föra in samtalet på mer generella ting. Trots att Prästen och Doktorn redan har agerat utifrån en inre vägledning och börjat bli medvetna om det närvarande och verkliga (symboliskt är de nu dessutom mycket nära klarsyntheten) stretar någonting emot.

Det som ger upphov till rädslan i denna passage är intressant nog just det som vi ser klart i klarsynthetens tillstånd – alltings samhörighet, det förflutnas närvaro i nuet, kontakten med det spirituella och människans känslomässiga, irrationella sida. Doktorn påpekar senare i femte kapitlet att de flesta människor är rädda "för frihet såsom de är för magi, för allt som inte kan förklaras, och för andevärlden speciellt".¹⁰⁴ Även i mötet med det närvarande och verkliga i naturen utsätts människan för sådant hon inte kan förklara. I kapitel två är karaktärerna medvetna om något för människan otillgängligt i naturen och Clara känner sig då skräckslagen av tanken på gömda krafter i den. Hon har en känsla av att naturen bär på något *onämnbart* och *skrämmande* som både verkar tilldragande och frånstötande.¹⁰⁵ Prästen menar att det som är skrämmande med naturen är att ingenting varar och att den bär på en inre nödvändighet som till sist förstör allting – en nödvändighet som blir allt värre ju *tystare* den är.¹⁰⁶ Gravstenen är ett också symboliskt exempel på denna omutliga tystnad. Scenerna vid gravstenen visar för läsaren inte enbart att människan är medveten *om* och *i kontrast till* naturen utan hon upplever även något i den som hon inte kan greppa. Möjligen bär gravstenen, symboliserandes naturen, bär på samma tidlösa kunskap som vi kan få i klarsyntheten – det som är närvarande och verkligt men som Prästen och Doktorn i det läget fortfarande är omedvetna om. (Det skulle i så fall finnas en viss ironi i att Prästen och Doktorn letar efter något som är så närvarande att de sitter precis bredvid det, som stämmer väl med Schellings i introduktionen så vassa kommentarer mot akademikernas avsaknad av förankring i naturen och ignorans av naturen.)

Anledningen till att inte alla redan är medvetna om den kvalitativa aspekt som allt delar, det särskilda i det närvarande och verkliga, är med andra ord för att vi inte bara möter något spirituellt i bemärkelsen ljust, skönt och vackert utan också det spirituella som något som för förnuftet är oförklarligt, okontrollerbart och kraftfullt. I frihetsessän skriver Schelling om hur det alltid "vilar

¹⁰³ Ibid. s.11

¹⁰⁴ Clara. s.28

¹⁰⁵ Ibid. s.21

¹⁰⁶ Ibid. s.22

något oregerligt i djupet av varat” som kan tänkas referera till just detta okontrollerbara och kraftfulla.¹⁰⁷

I slutet på kapitel ett i *Clara* säger Prästen att den som inte förstår det naturliga livet som en helhet kommer inte heller se till vilken grad människan är en mindre natur inom en större med otroligt många länkar och analogier till den större.¹⁰⁸ Clara säger direkt därpå att hon ofta känner sig skräckslagen vid denna tanke. I kontakten med det närvarande och verkliga kan vi ana vår sammanlänkning med naturen i helhet vilket är skrämmande eftersom även detta förefaller irrationellt.

Vidare kan vi även i mötet med det spirituella känna av de dödas närvaro som i allra högsta grad kan kännas olustigt. Som Jason Wirth träffande beskriver *Claras* syfte: ”hur förhåller man sig till de dödas oinbjudna tystnad?”.¹⁰⁹ När vi ställer våra existentiella frågor och begrundar varat får vi allt som oftast en ljudlig tystnad, en påtagligt närvarande frånvaro eller en synlig osynlighet till svar. Att dra sig in i analysens trygga värld, såsom Prästen reagerar med att göra i förhållande till *Claras* passion, är då ett effektivt sätt att komma undan den hisnande känslan som uppstår i mötet med själen och den överhängande risken att dras bortom förnuftet som uppstår när man följer trådar som för bortom världsliga ting och till alltings samhörighet och kontakten med de döda. Det första hindret fungerar därmed som skydd mot det andra hindret som utgörs av obehag, otrygghet och rädsla inför det irrationella och okontrollerbara krafter.

3.3 Att känna det motsatta

Så varför utsätta oss för denna rädsla? Kan det verkligen vara så skadligt att inte uppmärksamma det närvarande och verkliga eller det spirituella på detta sätt? Enligt Schelling är det uppenbarligen ytterst angeläget. På många håll i texten talas om vikten av att lära känna det motsatta. Det kvalitativa i det närvarande och verkliga som det omedelbart kända, står i motsats till vetenskapen som det kvantifierande förnuftet. Detta framgår tydligt i skissen över det oskrivna kapitlet där det under rubriken ”klarsynthet” och under underrubriken ”i särskildhet” står: *motsats till vetenskapen; allting är direkt, ingenting är medlat; kanske någonting om hierarkierna hos vetenskaperna. Allt i direkt känsla.*¹¹⁰

I Schellings ”Föreläsningar om metoden för akademiska studier” skriver han att en vetenskap som inte har det eviga och allomfattande för mål och den inre åskådningen för ögonen resulterar i ”brödlärda” som inpräntar kunskap men är oförmögna att skapa något nytt och sätta ihop något på egen hand.¹¹¹ Detta är för att de ”inte kan tänka alla möjliga fall” i frånvaro av vetandet. Vetandet är

¹⁰⁷ AW s.359

¹⁰⁸ *Clara*. s.19

¹⁰⁹ Wirth. *Conspiracy of Life*. s.202

¹¹⁰ *Clara* s.83

¹¹¹ *Föreläsningar* s.49-50

som vi har sett ett medvetande om allt, och ett medvetet skapade förutsätter ett tidigare omedvetet skapat som vi känner med själens inspiration. För en vetenskapsman vars auktoritet enbart vilar på giltigheten hos tidigare vetenskapliga ståndpunkter blir varje nyupptäckt ett personligt angrepp.¹¹²

Schelling menar med sin uppmaning om att lära känna det motsatta att det är nödvändigt att trotsa rädslan för det som inte kan kontrolleras och det som ännu verkar irrationellt, för att nå bortom den på riktigt och finna en sann kunskap. Vi når den inte med en fortsatt ignorans eller med en begreppslig distans. Den asketiske betraktaren, den oberoende observatören, går genom sin distansering miste om den intensiva resa varje människa gör genom sina känslor. Som Schelling skriver i *The Ages of the World*: ”varenda varelse (being) måste lära känna sina egna djup och detta är omöjligt utan att lida”.¹¹³ Som *Clara* också visar har irrationaliteten dessutom även en stark förankring i vår vardagliga tillvaro som vi varken kan eller bör förneka om vi vill förstå livets helhet. Verket framställer livet sådant det faktiskt för de allra flesta är - med det lidande, den saknad och den otrygghet det irrationella och okontrollerbara utsätter oss för. Clara säger i relation till sin rädsla för onämnbare krafter i naturen: ”vem vet om den person som idag verkar klar, fri och ren inte förr eller senare kommer bli förmörkad, splittrad och rivas upp av en våldsam passion”.¹¹⁴ I livet är de flesta människor utsatta för ett ständigt pendlande. Kontakten med det oregerliga finns där, vare sig vi vill eller inte, och även om människor håller sig i samhällets brus eller inom rationella vetenskapsramar för att undvika att bemöta denna irrationella dimension som riskerar försätta dem i osäkerhet. För den som inte tar sig förbi det skrämmande eller enbart förlitar sig på det rationellas sfär är sanningen med andra ord inte tillgänglig. Frustrerande nog krävs ”a leap of faith” av just dem som endast använder det rationella som skydd mot det irrationella, eftersom de omöjligt varken kan bekräfta eller avfärda det spirituella utan att själva gå detta till mötes.

I Föreläsningar från 1802 skriver Schelling också att vetenskapen i hans tid har blivit en kunskap om historiskt vetande snarare än vetande i sig självt vilket spärrar vårt tillträde till *urbilden*.¹¹⁵ Detta ställer han i kontrast till hur Aristoteles ställde sina frågor ”direkt till naturen”. Uppmuntrande nog är nödvändigheten av att känna det motsatta en nödvändighet som uppstår på grund av människans *förlorade* kontakt med naturen, vilket innebär att det inte bara skulle kunna vara annorlunda utan redan har varit det. Schelling vill enbart visa hur vi kan återfå något som under lång tid för många varit förlorat, men som också redan tidigare tagit plats i metafysiken. Rädslan som uppstår i möte med det outgrundliga i tillvaron liksom tendensen att gömma sig i generaliseringarnas svävande värld är en *konsekvens* av att människan tappat sin förankring i detta, det närvarande och verkliga. Nedan följer ett citat ur slutet på kapitel två som belyser vilken relation

¹¹² Ibid.

¹¹³ AW s.101

¹¹⁴ Clara s.16

¹¹⁵ Föreläsningar s.33

till naturen Schelling åter önskar se:

*And it seems to me as man stood here on earth in this life, with his strong, firm bones, in bygone times he had a completely different and far more definite idea about that other life. Only he who already knows his opposite through and through can look the spiritual right in the eye;...*¹¹⁶

Detta är den ursprungliga förankrade människan. En människa som lever i nära kontakt med naturen och känner sin samhörighet med den i sin egen kroppslighet. I denna kännedom ser han också det spirituella på ett direkt och självklart vis – alltings enhet, det allmänna i det särskilda, det odelbara som ligger till grund för det delade, är för honom uppenbarad. Därför har han också en mycket mer definitiv idé om andevärlden. Kroppen är andlig och anden är kroppslig. I ljuset av detta kan greppet att använda begreppet *andevärlden* i titeln på verket *Clara* ses som ett slags förankrande i sig på så vis att det för tankarna till något konkret i det abstrakta, något av mångfald i det allmänna begreppet ”spiritualitet”. Det spirituella är inget abstrakt, det är naturligt.

Schellings mål med *Clara* kan ses som ett försök att uppenbara det som är så närvarande och verkligt att det tycks frånvarande och överkligt. Ordspråket ”att inte se skogen för alla träden” sätter fingret på vårt nuvarande tillstånd. Med våra begrepp och vår tillförlit till historiska beskrivningar urskiljer vi enskilda stammar, utforskar skogen träd för träd och formar möjligen förslag på begrepp som ska inbegripa alla träd vi föreställer oss att vi kan se, men vi ser fortfarande inte skogen - som bäst föreställer vi oss den bara. Istället för att kantianskt förklara enheten av det mångfaldiga och det sinnligt utvidgade som inbillnings- eller föreställningsförmågans skapelse, vill Schelling med klarsynthetens tillstånd peka på *ett redan givet helt och det redan utvidgade*. I det klarsynta tillståndet föreställer vi oss inte skogen utan ser den ur ett redan vidgat perspektiv såsom i en *vision*. Att ställa frågan direkt till naturen är att med hjälp av den spirituella intuitionen *se* vår samhörighet med skogen i vår närvarande och verkliga upplevelse. Prästen säger i första kapitlet att det motsatta är precis vad som är närmast och säger att kanske blir den andra världen (det ideala) alltmer gömd för oss ju närmare oss den är.¹¹⁷ När vi öppnar upp vår inre blick för det närvarande och verkliga är vi enbart mottagande och kanaliserande och vi får en vision som kan vägleda oss. Den återställda metafysiken säger Schelling i *Föreläsningar om metoden för akademiska studier* är ”levande vetenskaplighet som bildar oss till förmågan att åskåda vari det allmänna och det särskilda är ett och samma.”¹¹⁸

¹¹⁶ *Clara* s.28

¹¹⁷ *Clara* s.13

¹¹⁸ *Föreläsningar* s.49

Förnuftet kan komma till sin rätt först när vi blir medvetna om att den kvalitativa upplevelsen som visar på alltings samhörighet i det närvarande och verkliga, är lika grundläggande som den kvantifierbara världen med dess dikotomier. Det ”förrationella” existerar oavsett det rationellas medvetenhet om det. Eftersom kropp, sinne och själ i det rationella sinnet existerar var för sig kan sinnet dock agera för sig självt och *missbrukas* såsom visats ovan. Detta är vad Schelling menar att filosoferna i hans tid börjat göra. I sin totala separation från natur och själ är de dömda att ”sväva i det blå” utan möjlighet att nå fram till en sann kunskap. Människan är precis som allt enligt Schelling på en och samma gång både en enhet och ”all-het”. Detta innebär att de olika potenserna kan verka var för sig och det rationella sinnet därmed kan operera i avsaknad av känsla och medvetenhet om alltings samhörighet. Att åter förankra metafysiken i det närvarande och verkliga är detsamma som att göra människor medvetna om sin själ och uppmuntra dem att använda rationaliteten endast i relation till den spirituella intuitionen.

Del III Avslutande diskussion

Vad är det som provocerar längtan efter eller rädslan inför tankarna om något andligt? Möjligen är det insikten om att vi inte förstår, begreppet om det vi inte kan ha begrepp om eller längtan efter de som dött. Det vore inte svårt att förklara dessa känslor vetenskapligt i exempelvis evolutionspsykologiska termer om överlevnad och i enlighet med dagens sunda förnuft som i västvärlden är präglad av ett rationellt påbud. Det vore inte heller svårt att få religiösa svar på dessa frågor – att rädslan beror på synden och djävulens frestelse och att längtan är en längtan efter himmelriket och Guds påbud.

Men istället för att kränga empiriska undersökningar som visar på korrelationer i hjärnan för att bevisa riktigheten i en materiell världssyn eller skapa moralistiska eller teoretiska idéer som ska övertyga oss om en viss teologisk idé, försöker Schelling på ett uppfriskande vis i *Clara* peka på att det är *just detta* – att vi nuddar vid det obegripliga, att vi har begrepp om sådant som inte går att uttala och att vi i vår längtan känner en närvaro av de frånvarande, som *i sig* är poängen. Om vi återfår eller behåller medvetenheten om det i det närvarande och verkligt givna, innan förklaringarna träder in, kan vi få svar som tillfredsställer denna intuition för alla och successivt lära känna världen långt bortom vad vi idag föreställer oss är möjligt.

Resultatet av min analys av *Clara* visar att Schelling försöker uppenbara att det finns en kvalitativ aspekt i alla våra upplevelser som är omedelbart känd men för förnuftet obegriplig. Ironiskt nog

lutar jag åt att säga att det närmaste vi kan komma en definition av denna kvalitet är att beskriva den som *närvaron och verkligheten* i det närvarande och verkliga. Den är den aspekt i varje passerande erfarenhet av livet som inte går att isolera eller lyfta loss ur ”det närvarande och verkliga” – själva livet i livet, det osynligas synlighet eller närvaron av det frånvarande. Schelling kallar detta för *det spirituella*, men utan religiösa implikationer. Han lyfter så den urgamla tvistefrågan om kropp och själ och visar att det som vi rationellt ser som ett problem i det närvarande och verkliga *inte alls behöver vara problematiskt*. Tvärtom går motsägelserna och det för det rationella förnuftet obegripliga inte bara att leva med utan en medvetenhet om dem kan dessutom vara fruktbar eftersom den möjliggör handling genom inspiration och ett klarsynt vetande som både den enskilda individen och vetenskapen kan låta sig guidas av.

Så vad är då den filosofiska innebörden av detta? I inledningen av denna uppsats föreslog jag att ett eventuellt uppenbarade av någon särskild aspekt av det närvarande och verkliga kanske skulle visa sig vara relevant idag alldeles oavsett om man är intresserad av en andevärld eller inte. Personligen tycker jag nu att detta i allra högsta grad är fallet. Förutom att *Clara* utgör en nyckel till förståelse för Schellings andra verk eftersom den visar på den fenomenologiska insikt som ligger till grund för hans filosofi, finns det många andra relevanta implikationer.

Det som slår mig som mest fascinerande är att det som jag har kallat för ”den kvalitativa aspekten” – det realas spiritualitet för Schelling, utgör en klar parallell till medvetandefilosofins begrepp ”kvalia”. Kvalia betecknar ”hur någonting känns” eller den kvalitativa upplevelsen av varje erfarenhet. Man refererar ofta till kvalia med uttrycket ”what it is like to be” baserat på Thomas Nagels artikel om kvalia med titeln ”What is it like to be a bat?”¹¹⁹

Inom medvetandeforskningen är den mest svårförklarade aspekten av medvetandet hur man ska kunna förklara kvalia och David Chalmers benämner detta ”the hard problem of consciousness”.¹²⁰ Intressant nog kretsar den största debatten runt frågan om kvalia över huvud taget existerar och om det alls skulle vara möjligt eller eftersträvansvärt att förklara det, precis så som det på Schellings tid debatterades om det spirituella var verkligt och om det alls var möjligt att få kunskap om detta. Det finns idag många angelägna röster i medvetandedebatten som försöker bevisa kvalias existens i hopp om att man ska kunna göra gemensamma ansträngningar för att förstå detta oförklarliga fenomen precis som Schelling ville visa på det spirituellas närvaro och verklighet ihop om att återupprätta metafysiken och göra den meningsfull igen. Intressant nog är det dessutom just med hjälp av liknelser och tankeexperiment som kvalia har kunnat diskuteras alls, precis som

¹¹⁹ I denna menar Nagel att även om vi kan förstå att fladdermöss navigerar i världen med hjälp av ”ekolokalisation” kan vi aldrig veta hur de kvalitativt upplever världen eftersom vi inte har tillgång till detta sinne. Se: Thomas Nagel. ”What is it like to be a bat” i *the Nature of Consciousness* (Cambridge: MIT press 1997)

¹²⁰ David J. Chalmers. ”Facing up to the problem of consciousness” i *Journal of Consciousness Studies* (Exeter: Imprint Academic 1995 nr 2 (3))

Schelling fann att det spirituella enklast skulle komma till sin rätt i ett symboliskt konstverk såsom *Clara*. Ett exempel är Frank Jacksons tankeexperiment "Mary's room", ibland kallat "Mary the super-scientist",¹²¹ som exemplifierar frågeställningen i tvisten kring kvalia idag. Jackson ber oss föreställa oss en "superforskare" kallad "Mary", som har all kunskap som går att finna på vetenskaplig väg om syn och färger, men som vuxit upp i en helt svartvit miljö. Så småningom släpps hon ut i den färgrika världen och vi får frågan om hon då kommer att lära sig något nytt när hon får erfara färgerna direkt. Vissa, som exempelvis Damasio, nekar helt och fullt att så vore fallet och menar att kvalia helt enkelt inte existerar. Andra, såsom Chalmers, menar tvärtom att Mary bara så kan lära sig om kvalia och att vi i dag inte ens kan föreställa oss hur vi skulle kunna förklara hennes kvalitativa upplevelse av färgerna med hjälp av vetenskaplig metod och teknik. Jackson själv håller med Chalmers, men hans slutsats är att denna aspekt av världen måste betraktas som ett *epifenomen*, dvs. som en slags bieffekt som varken har eller behöver någon förklaring. Epifenomenalismen är en populär hållning bland medvetandeforskare idag.

Jag föreställer mig att Schelling skulle protestera mot denna senare hållning på ungefär samma sätt som han kritiserade filosofer i hans tid för att lägga till föreställningen om Gud "after the fact", och förklara detta misstag med att man förlorat förankringen i det närvarande och verkliga eller medvetenheten om "kvalia" med dagens termer. Schelling skulle såsom i *Clara* sätta kvalia i centrum för verkligheten såsom det som all kunskap måste utgå ifrån och sikta på att förklara, utveckla och medvetandegöra, snarare än att förpassa det till någonting meningslöst i utkanten av tillvaron. Kanske skulle han säga att de som förnekar kvalias relevans är rädda för det okända vilket hindrar dem från att nå klarsynthet. Det är i varje fall onekligen bra mycket bekvämare att hålla sig till den välfungerande världsbild som den empiriskrationella vetenskapen gett oss och förpassa ett obegripligt fenomenen, såsom kvalia, som hotar rubba den, till vetenskapens utkant. Om vi får tro Schelling går de då dock miste om möjligheten att förstå den större bilden eftersom den inte inbegriper helheten.

Det vore intressant att mer ingående sätta vad Schelling i *Clara* säger om kvalia i relation till dagens medvetandefilosofi, något som jag dock tyvärr inte har utrymme för här. Jag kan dock tänka mig att *Clara* kan tillföra något i debatten bara genom det faktum att verket lyfter kvalia hos *alla* erfarenheter, interna såväl som externa, som en aspekt av fysiska sinnesintryck gemensam med intryck som är i avsaknad av extern orsak. Vår inre värld tillskrivs idag generellt inte en lika hög grad av verklighet, ingen "verkligt verklig verklighet", något som blir tydligt i naturvetenskapligt orienterade uttalanden av arten "våra tankar är *egentligen* elektriska signaler i hjärnan som utlöses på kemisk nivå". Detta "egentligen" medför en idé om vår subjektiva upplevelsevärld som illusion

¹²¹ Frank Jackson. "What Mary didn't know" i *the Journal of Philosophy* (New York: Journal of Philosophy, inc, vol 83, no 5 1986)

och påhitt, medan den yttre objektiva världen eller det empiriskt påvisbara är ”verkligt” och därmed av högre värde. Om man kunde bekräfta existensen av kvalia i erfarenheten av exempelvis ett rött äpple, skulle vi eventuellt få anledning att tillerkänna det inre vetandet, eller det intuitiva sinnet, en verklig existens och större relevans.

Det är också en hisnande tanke att den som riktar sitt medvetande mot denna aspekt av verkligheten enligt Schelling får tillgång till klarsynthetens visionära tillstånd vari sanningar som vetenskapen på empirisk eller logisk väg ännu inte kunnat upptäcka, uppenbarar sig. Har Schelling rätt i detta, finns det goda anledningar att kämpa för att få det vetenskapliga samfundet att erkänna kvalias existens, eftersom vi då skulle eventuellt skulle berättigas utforska om det finns andra kognitiva fakulteter än den rationella som kan hjälpa oss i våra epistemologiska eftersträvanden. Det irrationella skulle få ett värde. *Clara* kan apropå detta sägas blottlägga de patriarkaliska idealens begränsningar. Förutom att huvudrollen symboliskt är en kvinna, försöker Schelling i *Clara* upphöja vikten av de mer traditionellt ”kvinnliga” värdena såsom känsla och empati, helhet och det irrationella. I Stuttgartseminarierna låter Schelling faktiskt kvinnan parallellisera jorden och påpekar att det endast är genom henne mannen kan skapa något som liknar honom själv¹²².

Den metafysik Schelling målar upp med ett upplösande av gränserna för tid och rum, idén om en faktisk andevärld och möjligheten att veta något utan att kunna bevisa det och beteckna det som kunskap, kan tyckas fränstötande, men faktum är att flera av Schellings filosofiska idéer efter hans död har kunnat bekräftas på vetenskaplig väg. Dessa idéer har framlagts med grunden i det intuitiva vetande som Schelling i *Clara* försöker uppenbara, och kanske vore det därför inte så dumt att lyssna även på de av Schellings teorier som fortfarande förefaller alltför irrationella och mystiska. Som Fritz Marti påpekar var det exempelvis Schellings ”hunch” om att elektrisk strömföring sker under magnetismens form som ledde till att hans elev, Oerstedt, senare kunde lägga fram empiriska bevis för elektromagnetisk induktion.¹²³ Vidare har Schellings intuitiva vetskap om inte bara samhörigheten utan *identiteten* av vad man i upplysningstiden förstod som klart åtskilt – materia och energi, med Einsteins relativitetsteori under början 1900-talet blivit ett faktum. Även de delar av Schellings metafysik som kan låta ytterligt motsägelsefulla och irrationella, kan med andra ord visa sig vara användbara. (Fruktbarheten av att vara medveten om paradoxer är för övrigt parallellt med poängen med buddhismens *koans* – dessa för det rationella förnuftet obegripliga dilemman är ett steg på väg till upplysthet.)

För Schelling, som väljer att ta det som uppenbarar sig i medvetenheten om den kvalitativa spirituella aspekten som sann vetskap – sann på grund av känslan av övertygelse, närvaro och

¹²² *Stuttgart Seminars* s. 222

¹²³ Fritz Marti, “Schelling’s aphorisms of 1805” i *Idealistic Studies* (Worcester, Mass, band 14 1984) s.245

verklighet, blir konsekvenserna många som för oss kan vara provocerande men också inspirerande och hoppningivande. Å ena sidan blir funderingar kring möjligheten av en andevärld eller möjligheten av ett upplösande av de mest grundläggande dikotomierna förutan vilka förnuftet går vilse, provocerande nog relevanta. Å andra sidan visar Schelling på hur denna kontakt med den kvalitativa aspekten också inspirerar och möjliggör en successiv kunskapsutveckling vilket ger filosofin som ett förnuftsutövande ett fortsatt existensberättigande med löfte om många ännu omedvetna sakernas förhållanden kvar att avtäcka.

Litteraturlista

Bowie, Andrew, "Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2010 Edition)*, Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/win2010/entries/schelling/>.

David J. Chalmers. "Facing up to the problem of consciousness" i *Journal of Consciousness Studies* (Exeter: Imprint Academic 1995 nr 2 (3))

Fiona Steinkamp. "Introduction" i *Clara or, On Nature's Connection to the Spirit World* (Albany: State University of New York Press, 2002)

Frank Jackson. "What Mary didn't know" i *the Journal of philosophy* (New York: Journal of Philosophy, inc, vol 83, no 5, 1986)

F. W. J. Schelling. *Aphorismen zur Einleitung in die Naturphilosophie* (1806) (Aphorisms as an Introduction to the Philosophy of Nature). Eng övers. av Fritz Marti, "Schelling's aphorisms of 1805" i *Idealistic Studies* (Worcester, Mass, band 14 1984). Denna översättning inkluderar enbart de första 80 aforismerna av totalt 224 stycken.

F. W. J. Schelling. "Clara oder über den Zusammenhang der Natur mit der Geisterwelt. Ein Gespräch" i *Sämmtliche Werke.* (Stuttgart: Cotta, 1856-1861), vol 9, s. 1-110. eng. övers. av Fionna Steinkamp *Clara or, On Nature's Connection to the Spirit World* (Albany: State University of New York Press, 2002)

F. W. J. Schelling. "Die Stuttgarte privatvorlesungen" i *Sämmtliche Werke.* (Stuttgart: Cotta, 1856-1861), eng. övers. av Thomas Pfau *Idealism and the Endgame of Theory, Three essays by F. W. J. Schelling* (Albany: State University of New York Press 1994)

F W J Schelling. "Die Weltalter" i *Sämmtliche Werke.* (Stuttgart: Cotta, 1856-1861), eng. övers. av Jason M. Wirth *The Ages of the World* ((Albany: State University of New York Press, 2000).

F. W. J. Schelling. *Philosophische Untersuchungen über das Wesen der menschlichen Freiheit und die damit zusammenhängenden Gegenstände* (1809). eng övers.och introd. av James Gutmann. *Philosophical inquiries into the nature of freedom* (Chicago: Open Court, 1936/ed. 4 1992)

- F. W. J. Schelling. *Vorlesungen über die Methode des akademischen Studiums* (1802). sv. övers. av Richard Matz *Föreläsningar om metoden för akademiska studier* (Göteborg: Daidalos 1988)
- F. W. J. Schelling. *Zur Geschichte der neueren Philosophie* (troligtvis 1833–4), en. övers av Andrew Bowie *On the History of Modern Philosophy* (Cambridge: Cambridge University Press 1994)
- James Gutmann. “Introduction” i *Philosophical inquiries into the nature of freedom* (Illinois: Open Court, 1936/ed. 4 1992)
- Jason M. Wirth (editor). *Schelling Now: contemporary readings* (Bloomington: Indiana University Press 2005)
- Jason M. Wirth. “Introduction: Schelling Now” i *Schelling Now: contemporary readings* (Bloomington: Indiana University Press 2005)
- Jason M. Wirth. *The conspiracy of life: meditations on Schelling and his time* (Albany: State University of New York Press, 2003)
- Judith Norman and Alistair Welchman (editors), *The New Schelling* (London, New York: Continuum 2004)
- Jürgen Habermas, “Dialectical idealism in transition to materialism: Schelling’s idea of a contraction in God and its consequences for the Philosophy of history” i *The New Schelling* (London, New York: Continuum 2004)
- Marcia Sá Cavalcante Schuback. “The work of experience” i *Schelling Now: contemporary readings* (Bloomington: Indiana University Press 2005)
- Thomas Nagel. “What is it like to be a bat” i *the Nature of Consciousness* (Cambridge: MIT press 1997)